

Gunnar (Tor) Thorstenson blåser näverlur ut över skogslandskapet nära Ördalen, Skillingmark, Värmland. Foto Uno Åhrén, 1916.

Ördalen

*Stämningar och Berättelser
från Skogsbygden*

(Vandring i Skillingmark i Värmland, 1916)

av

Gunnar Thorstenson

*med fotografier och teckningar av
Uno Åhrén*

Sammanställt och Redigerat av

*Anders G. J. Rhodin
och Ingrid Thorstenson Froste*

Chelonian Research Foundation

Svenska Publikationer, Nummer 1

Buterud, Dalsland

2007

Ansvarig utgivare:

Anders G.J. Rhodin
Strömsberg, Buterud 8721
46491 Dals Rostock, Sverige
och
168 Goodrich Street
Lunenburg, MA 01462 USA

Utgiven och Copyright © 2007 av

Chelonian Research Foundation, Svenska Publikationer
Buterud, Dalsland, Sverige

Tryckt av

MTC Printing, Leominster, Massachusetts, USA

Boken kan beställas från Chelonian Research Foundation
(www.chelonian.org/svp) eller (RhodinCRF@aol.com)

CHELONIAN RESEARCH FOUNDATION, SVENSKA PUBLIKATIONER, NUMMER 1
ISBN 0-9653540-6-7

Innehåll

Förord

Anders G.J. Rhodin och Ingrid Thorstenson Froste 7

Ördalen—Stämningar och Berättelser från Skogsbygden, 1916

Gunnar Thorstenson 9

Fortsättning—Vad hände sedan?

Ingrid Thorstenson Froste och Anders G.J. Rhodin 59

Epilog—Åter till Ördalen

Ingrid Thorstenson Froste 63

Anteckningar

Anders G.J. Rhodin och Ingrid Thorstenson Froste 69

Litteratur 72

Förord

Denna historiska berättelsen om tre kamraters fotvandring under sommaren 1916 omkring Ördalen i Skillingmark, Värmland, var skriven samma år av Gunnar Thorstenson (Anders Rhodins morfar och Ingrid Thorstenson Frostes far). Den har sedan legat gömd och glömd i 90 år.

Berättelsen var tillägnad Gunnars mor, Anna Thorstenson i Åmål, Dalsland, och gavs till henne som ett ofärdigt handskrivet manuskript. Berättelsen blev aldrig färdigskriven och försvann eventuellt i ett kuvert bland Annas många sparade pappershandlingar i familjehemmet i Åmål—som också var verkstad för Gunnars far, Carl Wilhelm Thorstenson.

Anna Thorstenson dog 1948, men först 1988–89 upplöstes hemmet. De två enda barnbarnen, Gunvor Thorstenson Rhodin och Ingrid Thorstenson Froste, tog då vara på gamla brev, handlingar, och dokument som hörde till familjen. Samtidigt överlämnade familjen hemmet och verkstaden till Åmåls kommun, som bevarade det som historiskt kultur- och industrimuseum—C.W. Thorstensons Mekaniska Verkstad Museum—nu en fin sevärdighet i Åmål.

De handlingar Gunvor bedömt kunde ha intresse för eftervärlden blev aldrig genomgångna. Hon blev alltmer påverkad av stark Alzheimerssjukdom, och dog 2005. Vid en noggrann genomgång av hennes papper hittade hennes son Anders berättelsen, och vände sig till Ingrid för att få bekräftelse på historiens betydelse. Hon visste inte att denna berättelse funnits, men kände väl till fotvandringen. Märkligt nog hade hon kvar en av Gunnars fotoalbum med kort tagna under denna fotvandringen av Uno Åhrén, som senare i livet blev en berömd arkitekt och stadsplanerare.

Dessutom fanns ännu flera föremål kvar från vandringen som Gunnar hade sparat varsamt i sitt älskade lantställe, Strömsberg i Buterud, Dalsland. Dessa föremål fick nu stor betydelse i deras anknytning till berättelsen.

Den handskrivna texten, som var svårläst för en svenskamerikan, tolkades och renskrevs av Ingrid med hjälp av Mikael Stålberg samt dotterdotter Cecilia Norberg och Christina Hjelte. Mer hjälp kom från Kaj Åhrén, Unos äldste son och god vän till Ingrid sedan barndomsåren, som blev glatt överraskad när han fick del av berättelsen. Han bidrog med ytterligare foton och ombesörjde dessutom kopior av teckningar från Ördalen, som fanns kvar i Unos skissblock från denna tid.

Den slutliga berättelsen och bilderna sammanställdes och redigerades sedan lätt av Anders och Ingrid, dessutom med tillägg av en del förtydligande anteckningar och ytterligare fotografier och karta. En del äldre och ovanligare ord (särskilt från en svenskamerikansk synpunkt) har också förklarats. Ett kapitel om vad som hände sedan med dessa personer och platser har också bifogats, samt en skildring från vår egen upptäcksresa till Ördalen midsommar 2007 för att undersöka dalens nutida tillstånd.

Då vi anser att berättelsen och bilderna har historiskt värde och så fint belyser naturens stämning och människors sinnelag från denna förflutna tid och avlägsna område, har vi låtit den tryckas, så att den som vill får ta del av skildringen.

På detta sätt har Gunnars Ördalsberättelse nu till sist kommit till fullbordan. Vi hoppas att ni som läser den kommer uppskatta den lika mycket som vi...

ANDERS G.J. RHODIN
*Strömsberg, Buterud, Dalsland och
 Lunenburg, Massachusetts, USA*

INGRID THORSTENSON FROSTE
Orsa, Dalarna

Eröalen,

Stämningar ^{och berättelser} från skogsbygden

Tillegnade Moor

av
Gunnar.

Omslaget till den originella handskrivna berättelsen.

De som företog fotvandringen i Skillingmark, Värmland, sommaren 1916, från vänster: Uno Åhrén, Ernst Åhsbom, och Gunnar (Tor) Thorstenson. Deras "trebente Petter" kaffekittel användes ofta. Foto av Uno Åhrén, 1916.

Uno Åhrén (18 år), f. 1897 (i Stockholm, med rötter från Hvittensten, Åmotfors), student, blev framstående arkitekt, stadsplanerare, och professor i Stockholm.

Ernst Åhsbom (25 år), f. 1890 (i Skillingmark), teologie kandidat, blev kyrkoherde i Ål, Insjön, Dalarna.

Gunnar (Tor) Thorstenson (26 år), f. 1890 (i Edsleskog, Dalsland), stationsskrivare i Charlottenberg, blev stationsinspektör i Mölndals Nedre.

Karta över nutida omgivningen omkring Ördalen i Skillingmark, Värmland. Körvägen från Örtjärnet till Fjällsjön fanns ej 1916. (1) Stugan i Ördalen där Uno, Ernst, och Gunnar bodde; (2) Norra Ördalens och Ördalens gårdar där värdfolket bodde; (3) Bryelsebäcken från Fågelåsen och dess fors vid Bryelse grotta; (4) Fjällsjösätra öde fåbod vid Fjällsjön; (5) Love Almqvists hus vid Skillingsfors; (6) Hembygdsgården i Bön.

Långt ifrån allfarsvägen ligger Ördalen—de små grå stugorna vid den mäktiga åsen. Även själva dalen kallas ibland Ördalen—för bäckens skull som flyter i djupaste sänkan—och där ör, laxöring, finnes.

Skiljd från de övriga stugorna ligger vid skogskanten en liten koja, låg och oansenlig. Den stod mest öde. Blott i andtiden¹ och vid timmerdrivningen hyste den människor: skördefolk och skogsarbetare.

Det var Uno och Ernst som delade upptäckaräran av denna idyll. Utan dem hade den för mig blivit okänd och denna lilla berättelse hade då aldrig sett dagens ljus.

Sett från denna sista synpunkt tillkommer det icke mig att döma huruvida dessa mina vänner gjorde rätt eller orätt då de drogo mej ut till vildmarkens äventyrligheter.

Men efter den betan har jag känt en obetinglig lust att för dig, Mor, berätta hur dagarne förflöto för oss där borta, sedan vi på midsommarafton lämnat vårt alldagliga kulturliv och till allt helt uppgått i det sagomättade historiefyllda skogslandets liv.

Planen dryftades ingående. Förteckningar gjordes upp över alla de ting som ansågos nödvändiga. Dessa förteckningar möttes dock av samma öde som alla andra dylika listor. De måste gallras hänsynslöst för att vår lilla tre-veckorsutflykt ej skulle få karaktären av ett flyttningståg. Till slut blev det icke mera kvar än att alla förnödenheterna godt kunde hållas i minnet.

¹ Alla fotnoter finns förklarade under Anteckningar som börjar på sida 69.

Beträffande kläder så nöjde vi oss med det enklaste i klädesväg med ett ombyte. Så kom böcker, papper, duk, färg, målargrejer, verktyg för träsnideri, fotografiplåtar—nämner jag sedan servisen, sängutrustningen och livsmedlen så tror jag ingenting är glömt. Jo, tändstickor kanske—dem lade vi särskilt på minnet.

Kokboken måste ägnas ett noggrant studium. Vi skulle ju laga maten själva, verkligen leva på egen hand, åtminstone delvis livnärda av de produkter skogen och sjöarne gävo.

Genom oförutsedda händelsers tillskyndan kunde vi samtidigt icke anträda resan. Redan några dagar före midsommar voro Ernst och Uno på ort och ställe under det jag måste invänta midsommarafton.

Själv kunde jag icke få långledigt förrän efter helgen, men genom tjänstebyte lyckades jag dock bli fri båda helgdagarna, och på midsommarafton hjulade jag iväg och möttes på halva vägen av Uno. Det blev en cykeltur på ca. 3 mil², och ändå voro vi icke framme. Sen kom stigen genom skogen.

* * *

Men först skulle vi stanna hos Hans [i Skillingsfors] på kvällsmat och traktering³. Hans var en släkting till Ernst, en välvillig, genomrolig människa vars enda fel var att ibland "lukta för skarpt på korken." Att han var rörd på midsommarafton var intet under. Märkvärdigare hade varit om han den dagen varit nykter. Sådan var landets sed.

Så träffade vi då Hans. Han hette så i vardagslag och i ansiktet. Något efternamn var icke känt av menige man, sådant existerade blott i kyrkoboken. Rätt och slätt "Hans" eller "Du" vid tilltal. Bakom hans rygg nämndes namnet "Feskern"—han var nämligen duktig fiskare—obetingat.

Men han ansågs också duktig i något annat och bar därför namnet "Ljuger-Hans." Folk påstod att han ljög, vilket nog kan vara sant med någon moderation. Ljuga icke alla människor—alla som tala om sina intryck och föreställningar från gångna dar?

Det är ju så att ens syn på tingen omskapas med åren—obehagliga situationer fejas⁴ bort ur minnet och det stora,

Gård i Bön, Skillingmark. Övre bilden: framsidan av huvudhuset. Nedre bilden: baksidan på hela gården, sett från vägen. Foton Uno Åhrén, 1916. Denna gård har senare blivit traktens Hembygdsgård där det nu sägs att spöken lever kvar. [Se sida 68 för nutida foto på framsidan av huvudhuset.]

märkvärdiga och romantiska blir kvar—större, vidunderligare och trolskare. Hans hade sett och hört mer än de flesta och gåvan att berätta sina upplevelser, den hade han.

Ördalen, om han kände till den? Jo, minsann. Ägde själv en skogstrakt däruppe och hade vistats där både nattetid och vid fullt dagsljus. Men på de senaste åren hade besöken blivit färre.

“Jaså—är det något särskilt...?”

“Ja, ni känner inte ännu Ördalen pojkar. Ernst och Uno ha ju legat där ett par nätter men ha nog i tröttheten sovit för tungt. Det är skrömt i dalen—riktig skrömt. Ja till och med i Fagerströms stuga, där ni ska bo. Vid Fjällsjösätra har det också gått hett till. Fråga mor Kersti bara. Hon har sett både skogsråa⁵ och andra småtroll.”

“Och en gång när Ola och jag var ute och feska då kom sjöråa⁵ i Fjällsjön. Vi låg och mette vid stenöre. Det var på eftermiddan—ja, då ä sant detta pojkar—nästan kavlugnt var det och då vet ni det inte nappar så värst. Så råkade jag slänga öga bortåt östlanne och—vad fick jag se tror i? Jo, jag visste det inte själv. Det var like under berge strax sönnom sätra⁶.”

“Vi såg något svart som doppade upp och ner och slog ut stora tunge vattenringer.”

“Det är nog en lom,” sa Ola, men så tystna’n och när jag titta på’n så hade han tappat spö’t och satt å hacka tänner. Den där “lommen” hade gett sig från lann och gav sej utåt sjön. Jag tog upp spöna—otyget kom närmre och närmre. Jag såg det så tydligt som jag ser er pojkar. Hur hon nu såg ut kan jag inte beskrive—men stygg va ho.”

“Dä va sjöråa—när hon kom på tie famner, eller som härifrån till hundburn, fick hon väl se oss för ho gjorde ett tvärkast o försvann. Och där hon gått ner, där bubbla dä i vattnet precis som när en rör med en stake i botten på en dysomp.”

“Men de som inte ble gamle på sjön dä va vi. Fisk hade vi just inte fått någon. Bara ett par mörtar. Di gav vi katta hemma.—Ho dog.”

“Ja, pojkar, tror ni inte mej så fråga bara Ola. Han säger akkurat dä samme—å dä två sett dä ä väl ingen synvilla. Men dä

värste ä—han ljuger likt den fulingen och säger att det var jag som var så böxrädd.”

“Gamle Böret—ja hon är död nu förresten—men hon har sett och hört mycket däroppe. Å vänta bare pojkar, ni får nog själva se och höra och senna blir i nog inte så gamle i Ördarn.”

Ofantligt mycket mer pratade Hans, men så var det också midsommar och han var lite “rörd.” Han hade väl pratat ännu om vi setat kvar. Men inom de fyra väggarne var det för trångt en sådan kväll. Vi skylldes på dansen och annat för att icke stöta.

“Åh då hinner i se’n, messommern firas här tre dygn—annda’n ä då värst.”

* * *

Men vi gå. Redan höres hornmusik och ett monotont tramp från dansbanan. Det var med en viss förväntan vi nalkades platsen. Här, i världens avkrok, oberörd av den yngre kulturen, här skulle man väl få se gammalt hederligt folkliv och gamla danser som gösshärspolska och halling.

Nej, vad var det—jo, haltande höns som kutade fram i one- och two-step. Eleganta dandyn från Skotterud och Magnor⁷, med vik på de fladdrande byxorna, lugg i pannan och knyck i knäna; dessa bestämde tonen och bygdens folk följde det givna exemplet.

Det var mest busliv och det förvånar mig icke att dansbanan måste flyttas. Den hade förr legat alldeles intill kyrkan, men så blev livet för svårt och den gängse tonen för tvetydlig. Banan måste flyttas och nu låg den ensam i ett skogshag, nautehelvete⁸ kallat.

Att stanna bland “nauten⁸” var intet lockande, hem till vår stuga bjöd också emot. Vägen var lång över skogen och det var ju midsommarnatt.

* * *

“Vi gå till Love Almqvists⁹ stuga.”

Tanken vann genklang och sattes genast i verket. En obekant person fingo vi till sällskap. Det vill säga, Ernst kände hans utseende

Huset vid Skillingfors bruk där Almqvist bodde 1824. Foto ca. 1908 av Larsen och Ödvall, från Sandberg (1911, s. 103) från Turistföreningens Årsskrift.

men visste ej hans namn vilket även tills dato är okänt. Mannen var emellertid vittberest. Hade varit i Karlstad till och med, och kunde många utländska ord. Han föreföll att vara “rent ovanligt kolosivt” lärd.

“Ja, här bodde Almqvist, uppe i det rummet där gardinen fladdrar genom den trasiga rutan. Det står omtalat i “Turistföreningen” 1911 och fotograferat också¹⁰.”

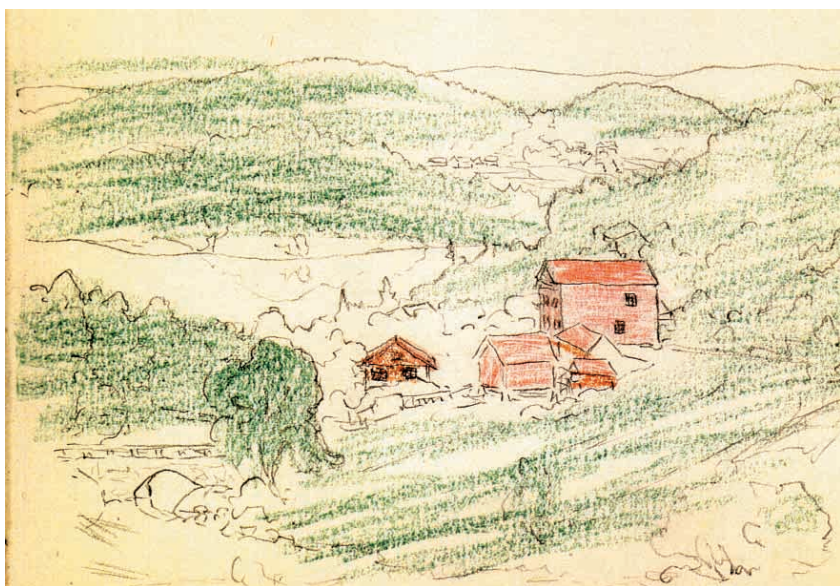
Var det verkligen Love Almqvists bostad han utpekade för oss? Ett fallfärdigt och till hälften nedrivet hus. Ja, så var det och den okände talade vidare:

“På Almqvists tid såg det nog annat ut. Han bodde här icke så länge; flyttade efter ett år eller så till Gravsund i Köla. Efter Almqvist kom det andra ägare, ja, det var två en gång¹¹. Dessa två kommo aldrig överens och ingen ville sälja sin lott till den andre. Tvisten slets på så sätt att huset sågades av på mitten. Den som var mest missbelåten tog sin halva och drog sin väg.”

“Sedan har det återstående blivit vanvårdat. Tegelpannorna har blåst sin kos och regnet har slagit in¹². Dörren är öppen, vi gå in.”

Utsikt mot Skillingsfors. Foto Uno Åhrén, 1916. Huset är det som Almqvist bodde i vid bruket, sett från andra sidan (från nordost).

Skillingsfors bruk med Almqvists hus. Skiss Uno Åhrén, 1916. Liknande utsikt som fotot ovanför.

Det var kusligt men romantiskt också i den ljusa sommarnatten.

“Gå ej mitt över golvet där i ser den buktande takbjälken över. Den kan rasa när som helst. Detta är köket, ser i sådan väldig spiselmur—ja, möblerna ä utflyttade för längesen. Nej, vi går in i kammaren.”

“Här inne var det Almqvist satt och skrev. Mor till Maja på Berget brukade bära mjölk till Almqvist. Hon såg honom, men fick aldrig komma in i kammaren där han var¹³.”

“Hade Almqvist hela huset?”

“Nej, det tror jag inte. I lägenheten bredvid har det åtminstone sedan bott en smed Blom. Vi ska också gå in där—se har di inte låst di...?”

Kanske det finnes möbler eller värdesaker därinne...?

Inte!

“Varför är det då låst?”

“Ja, se dä vet di inte själve. In ska vi emellertid. Det är min svåger som äger huset men han bryr sig ingenting om det.”

Med hjälp av en kluven bräda bröt vår beredvillige ciceron¹⁴ upp dörren och vi hukade oss in.

Hu!—här var det ändå hemskare.

Blott sparsamt med ljus silade in genom de små rutorna. Dörren, som lutade drog sig sakta igen och satte skräckbilder i vårt inre. Det suckade i golvtiljorna vid våra försiktiga steg. Fantastiska konturer, beckmörka vrår och skrymslen. Den utsträckta handen rörde vid dammig spindelväv.

Här stod en stol och över ryggstödet hängde ett kläde. Det kändes fett vid beröring. “Akta dej” sade någonting inom en, längre in i dunklet ligger någon av husfolket; lyfta på trasorna och känn—är det inte det kalla benranglet¹⁵ du vidrör—

Spring, spring för livet!

Men så väcktes man upp ur fantasierna, ty en röst sade:

“Nej, dörr’n ska vi öppna så skräpet syns.”

Vi sågo ett stort kök, likadant som det förra men med hopar av gammalt bohag. Därinnanför låg också en kammare icke fullt så ruskig som köket. Här var det alltså mästersmeden Bengt Blom

huserat. Nu var han död och sörjd och saknad, såsom en tavla på väggen tillkännagav. Tavlan skänktes bort med varm hand.

“Tag den pojkar—vem som vill—och allt det andra också om ni önskar. Vi har det eljest snart nog på söppelbacken.”

Då detta varit synd, anammades¹⁶ tavlan. Den var tecknad för hand och rent av vackert utstofferad.

“Vi sätter den i vår stuga,” säger Uno.

Vår stuga, ja! Den hade rent av blivit bortglömd. Men när den nu kom i tankarne var erinringen åtföljd av en smula hemlängtan, hos mig parad med nyfikenhet.

Det blev uppbrott från det härjade skaldehemmet. Den okände följde oss ända till Skogsvägen. Där lämnades vi med en förmaning att ej gå vilse.

Det var icke ordnat med sängplatser för tre i vår stuga.

“En av oss måste ligga på golvet,” säger Ernst, “men det är alltid obehagligt och då stannar jag hos Hans. Både moster och Hans ville ju vi skulle stanna alla tre...”

Men jag ville gärna till stugan. Likaså Uno. Så skiljdes vi då på ett snart återseende. Ernst gick till Hans, och Uno och jag började skogsvandringen.

* * *

Stigen, stenfylld och svår, bar ständigt uppåt men backarne voro icke fruktade.

“Du skall få se en utsikt däruppe,” hörde jag.

Utsikten lockade och satte krafter i benen. Och belöningen kom. Från en avsats syntes hela bygden ligga under oss i mystisk midsommarnatts belysning.

Sjöarne glimmade matta, de skogklädda holmarne där lågo som svarta fantastiska odjur. Åkerlapparne och gårdarne satte ytterligare omväxling och färg i den tysta, högtidliga tavlan. Blott en avlägsen röst eller en förklingande ton från dansbanan därnere påminde oss om det liv vi lämnat.

Vi fortsatte in över skogsåsen. Stigen letade sig fram mellan stenar och kullfallna trä'n. Emellanåt försvann den vid någon naken

Ernst och Gunnar (Tor) vid gärdsgården ovanför Ördalen. Under sluttningen ligger gården där vårt värdfolk bodde (Kal, Marja, och Annesch). Längst bort i mitten på bilden ligger stugan där vi bodde. Utsikt mot nordost. Foto Uno Åhrén, 1916. [Se sida 67 för nutida foto med precis samma utsikt.]

Ördalen från motsatta (sydostra) sidan. Utsikt mot norr. Till vänster ligger gården där vårt värdfolk bodde. Längst bort på bilden ligger logen nära stugan där vi bodde. Foto Uno Åhrén, 1916.

berghäll men dök åter upp; fortsatte spångad över en myr och på nytt in i mörka skogen.

Så ljusnade det omkring oss. Skogen ändrade karaktär—höga smärta furor sträckte sina kronor mot den ljusnande morgonhimlen.

“Men det djupblå där mellan stammarne?”

“Jo, skogsåsen på andra sidan. Här nere ligger dalen, Ördalen.”

Blott några steg längre och vi såg den helt. Den föreföll oerhört djup i den matta belysningen. Över botten svepte dimmor som ett grått dok.

“Men stugorna?”

“Jo, de ligga alldeles intill berget.”

Ännu några steg utför sluttningen och vi såg taken och långt däruppe i norr, alldeles intill skogen, där ligger *vår* stuga.

Det skymtade verkligen någont där i diset.

“Men längre ut, ligger det inte också där en stuga?”

“Nej, det är logen. Det är en märkvärdig loge förresten; byggd av ett gammalt finnpörte¹⁷ som stod här. Det var det enda i dalen. Men folk kunde naturligtvis icke se det gamla pörtet stå och

Säterstugor i Ördalen. Skiss Uno Åhrén, 1916. Utsikt mot nordost. I förgrunden ligger gården där värdfolket bodde. Längst bort till vänster på bilden ligger lilla stugan där Gunnar, Ernst, och Uno bodde.

Hos vårt värdfolk i Ördalen. Från vänster: Gunnar (Tor), gammelmoran, Stava, Kersti, Sven, Marja, Kal, och Annesch. Foto Uno Åhrén, 1916.

“skräpa.” Det blev rivet och timret fick sedan ligga flera år innan logen blev byggd.”

“Och en sådan loge skulle du aldrig ha sett. Man måste huka sig för att komma in genom dörren. Du kan knappast finna en bräda därinne. Det är idel tillhugget rundvirke. Att timret i den är avverkat för länge, länge sedan synes också. Det är nämligen genomhugget i ena ändan. Det brukades inte sprint och ketting¹⁸ vid den tidens timmerkörslor. Man gjorde ett hål i stocken, trädde ett rep däri och släpade sen stocken fram.”

“Detta har “Annesch” [dialektal för Anders] talat om. Annesch är bror till “Kal” [Karl] och bor i stugan härnere. Kal är gift; hans gumma heter Maria, men kallas Marja. Så har de en son som heter Sven.

Du har aldrig sett skyggare unge. Han är sex eller sju år men så skrämmd att han gömmer sig bakom föräldrarnas rygg såfort en ser på’n. Han har icke blivit vänjd vid människor. Det är mest Annesch som är hans lekkamrat, men Annesch är ju gammal och behandlar pojken som ett barn.”

“De bygger vattenhjul med hammarverk och kvarn här nere i bäcken—den flyter där utefter gårdsgården och buskgrupperna

där borta. Tänk när nu Sven får se ännu en främling. Då blir han säkert ifrån sej. Så mycket okänt folk har han ej sett på en gång förr...”

“Bor det inga mer här i Ördalen?”

“Jo då, gammelmoran. Hon är 86 eller 96 år men så pigg och pratig att det är ett sant nöje att träffa henne. Och så har vi mor Kersti och hennes dotter Stava [Gustava]. De bor i “nolare¹⁹ stugan” som det heter²⁰. Den ligger alldeles under berget och syns ej härifrån.”

Vi fortsätta utför stigen vår färd, som blir mer och mer halsbrytande.

“Här har Kal sin vattenledning. Vattnet kommer ur en ådra i rena berget och ledes i rör och rännor ned till stugväggen. Den källan sinar²¹ aldrig. Det är förövrigt fullt med kalkkällor i dal’n. Hans påstår att uppe i ett av gårderna finns den bästa i socknen.”

“Men ser du aplarne där? Dem har ingen trädgårdsmästare rört med sin kniv. De äro ackurat som vår Herre gjort dem. Så smidigt den ena böjer sina grenar över klippblocket vid sidan. Vore

Utanför vår stuga i Ördalen. Från vänster: Gunnar (Tor), Ernst, och Uno. Uno fotograferar med hjälp av en tråd. Foto Uno Åhrén, 1916. Midsommars björkris dekorerar och skymmer dörren.

Utanför vår stuga i Ördalen. Gunnar (Tor) och Uno diskar i bäcken. Foto Ernst Åhsbom, 1916.

det ej så stort kunde man tro att det blivit ditsatt med flit, så intimt och förtroendefullt stöder den sina knotiga grenar mot den mossiga jordjätten.”

“Och de övriga träden—så harmoniska stå de icke i omgivningen. Se den där apeln vid berget. Den klänger sig riktigt intill—och sådan glöd de skära blommorna få mot den hårda, grå klippväggen.”

Den sakta inbrytande dagern avslöjade än det ena än det andra undret. Det var en överraskning som mötte vid varje steg. Och till slut kom stugan.

*Mitt hus är så ringa, dess dörr är så låg
men aldrig en kärare boning du såg...på...*

Sådan var hon—ett enda rum med en stor öppen förstukvist över hela gaveln. På kvisten låg vedförrådet som matade den gråstensmurade öppna spiseln iorstugan. Det hela var lövklätt, högtiden till ära. Även stuggolvets var bestrött med grönt, och på bordet stod en skål fylld med linnea i en krans av skogsmossa.

Inredningen för övrigt—ja, den var enkel och begränsad till det allra nödvändigaste. Men därom skall jag berätta vidare sen brasan blir tänd.

* * *

Ty en kvällsbrasa måste tändas, icke precis för högtidens skull, utan för att följa gammal sed i skogsbygden. Det var visserligen icke kväll; i stället för att försvinna närmade sig ju dagen allt mer. Dock var det ännu skumt där under åsen och österskogen.

En näverbit tändes, stickor lades försiktigt över. Rök vällde fram, sedan små lågor. Nävern tvinnade och vred sig som i vända eller i största lust. Större kluvna kådiga trän lades över. Snart flammade en lysande eld på den öppna hällen, sändande fladdrande ljusvågor ut över rummet.

I det ojämna skenet fick stugans enkla inrede liv. Mörka och ljusa fält snurrade i virveldans över alla ytor. Timmerväggarne, med sin ursprungliga dekorering av timmermannens yxhugg och trämaskens krumbuktande gångar, gåvos färger och skiftningar som hörde sagoföreställningarne till.

Det var ej prålade²² färger, sådana som med glitterprakt köpa ögats uppmärksamhet, utan varma tysta toner som i vårt inre återväckte slumrande instinktiva erinringar om forna tiders liv i låga kojor. Inom väggarnes enkla ram rymdes det lika enkla bohaget.

Vid ena fönstret stod bordet, vaktat av fyra stolar. Därbredvid den breda dubbelsängen som fyllde vrån och halva långväggen. Vid spiselmuren en skrubb där kokkärl och stekpanna ställdes och däröver några hyllor med plats för mjöl, gryn, socker, salt och det nödvändigaste för bordets dukande.

Det var sedan intet mer utom en liten bokhylla och de långstolar vi själva sutto på. Fattas det något? Ett skåp? Nej, men ett tvättställ kanske? Behöves icke! Du har bäcken—hör hur den porlar. Den får disponeras fritt allt från den plats där den upprinner i skogen tills den faller ut i Örtjärnet.

Den är vårt allt—brunn, badbassäng, diskbalja. Ständigt framvallande vatten sörjer för att föroreningar icke hopas. Först i

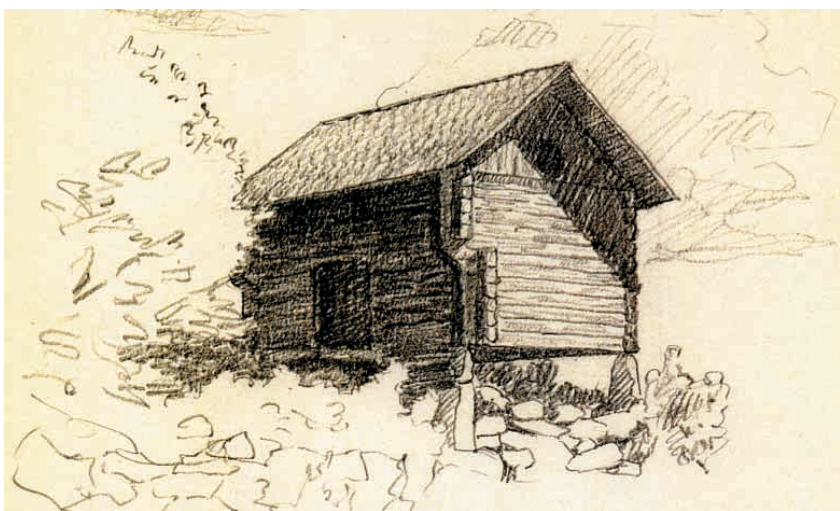
Örtjärnet får vattnet ro och där skulle våra matrester samlas om de dessförut icke lagt sig mättande i någon laxörings mage.

Ty det finns godt om ör i bäcken. Från Örtjärnet drager den sig hitupp blott för att fastna på de nät som Annesch lagt ut. Nästan varje dag kommer han hem med en knippa. Själva äro de ej så förtjusta i fisken, men Marja vet att vi tycker om den så. När de togo på sig att laga middagsmaten åt oss var väl detta den lyckligaste lösningen av matfrågan.

Visserligen vore det trevligt att kunna reda sig på egen hand, men det är också skönt att något ögonblick på dagen vara fri från matbekymmer.

Det låg förövrigt ett sådant bekymmer i det närvarande ögonblicket. Hungern gjorde sig påmind. Men Ernst, den hedersknyffeln, som högt välsignades, hade på hyllan under ett pappersark dolt två fillbunkar. En tredje skål stod där också men den var tom sänär som på den omsorgsfullt slickade skeden.

“Här har Ernst själv frossat²³. Han ställer nämligen aldrig urvägen disken—och nu vet vi ännu en orsak varför han icke ville följa med oss: han hade redan i förväg ätit upp sin kvällsmat. Men söt mjölk och smörgås kunde han fått.”

En säterstuga i Ördalen. Skiss Uno Åhrén, 1916.

När hungern var stillad började hjärnan automatiskt syssla med bekvämlighetsproblem. Alltså: kragarne av, skorna av, rocken av! Och så med bänkarne fram till spiseln...

Men vänta! Ska vi inte springa i daggen först? För detta lockande förslag behövdes ingen överläggning. Två halvklädda skepnader skuttade fram uppåt ängsbacken med liv och låga som utsläppta kalvar om våren.

Så åter in i stugan till stockelden. Då smakade det att sitta där framför och stekas. Men ögonlocken började tygna och förde tanken på vilan.

Från vår sängplats sågo vi den sista glöden falna²⁴ ner. De svaga flämtande ljusstrimmorna förde sin envisa kamp mot den inbrytande dagens gryning. Den sista striden sågo vi icke.

* * *

Lugnt och omärkligt hade vi sjunkit in i den obefintliga tillvaro som sömnen är för den trötta kroppen. När dagens seger var fullständig väcktes vi upp lika omärkligt. Solstrålarne, som brutit sig in genom fönstrets ojämna glas, lekte bland grönskan på golvet.

Midsommarmorgon!

Hör du hur bäcken sjunger härutanför? Det uppstår såsom ett ljud av malm då vattnet slår mot de flata stenarne. Och hör du hur skällorna bryter vackert av? Det är mor Kersti som redan släppt sina kor ur sommarfjuset²⁵.

Där uppe i backen skymtar en vitrosig kossa fram mellan stammarne. Nu ge de sig av uppåt skogen. Här nere finns ingen ham²⁶. Vet du icke vad ham är? Jag har ej heller hört ordet förr—det betyder bete.

Här och där uppe i skogen finnes det öppna gläntor, utefter myrarne eller vid tjärnen. Där växer ofta gräset rikt och frodigt. Och korna äro bättre skogsvandrare än vi någonsin bli. De ha kompassnålen och klockan i huvudet.

Efter en tur runt Fjällsjön eller uppåt tjärnmaden komma de i kvällningen tillbaka till grinden. Där stå de tåligt och vänta på

mor Kersti och mjölkningen. Och mor Kersti, som känner deras vanor, låter dem ej vänta för länge.

“Stackars Rosa, har kläggen²⁷ varit svår?”

Och Rosa far med sin sträva tunga över mor Kerstis axel där hon sitter i arbete lutad över mjölkspannen.

Vart har manne vår sömnkänsla tagit vägen? Drog den till skogs med korna? Jag tror det. Allt omkring oss är så vaket. Den brummande humlan som flög in då dörren öppnades, skulle nog se hur vi hade det. Ja, vi spankulerade ännu omkring i skjortan och gjorde i samma dräkt en tur utöver gräsbacken.

Det låg en sådan helgstämning omkring oss och en sådan sorglös frihetskänsla i vårt eget inre att tanken på våra vardagsysslors möda blev jagad ner i det omedvetnas djup. Ej heller fanns något som ledde tanken till dagsarbetets jäktande slit; det var idel ro och hänförelse i naturens vakna liv.

Det låg ro i dagdroppens långsamma avdunstande från kåpans svala silke, det låg ro i humlans snabba flykt från honungskalk till honungskalk. Ro låg i fåglarnes hänfödda kvitter och i bäckens monotona sorl.

Det är i sådana ögonblick man känner sin gemenskap med naturen och får en glimt av den allmakts väsen som bor i ens eget jag och det omgivande Altet. Sådana ögonblick äro mer värda än tusen predikningar för tillslutna sinnen—betyda mer för ens egen frid än botövningar och suckar mätta med oändlighetens mått.

* * *

Efter ett bad i bäcken var det åter vardagsmänniskan som rådde. Kaffekitteln stod snart puttrande över elden, sängen hade bäddats och en filt låg sträckt och jämn över halmmadrassens gropar.

Och när bohaget hade ordnats och den omålade bordskivan torkats av, då hämtades smör och grädde från källaren och den grova kakan skars upp i bitar, vilka lades i hög på brödrädet. Kitteln, som ställts åt sidan i gruvan blev klarad²⁸ och putsad, för att i värdig gestalt slutligen intaga sin hedersplats på bordet.

När så allt var ordnat bänkade vi oss själva, fyllde var vår greplösa kopp och lånade husets enda tesked åt varandra. Vad betydde sedan kafeernas läckraste bakelser och mest utsökta mockablandning mot vårt hembakade bröd och det på Guds försyn kokade kaffevattnet?

Intet!

Men det var ej nog med detta, vi skulle ha frukost också och matsedeln skulle vi själva bestämma. Det är svårt att välja redan på två ting men blir det tre är det ändå värre. Och tre rätter hade vi att välja på och till alla behövdes mjölk—

“Den hämtar jag,” sa Uno, “och du reder det andra—fatta beslutet innan jag är åter.”

Så var han i väg och där stod jag med min klena kokkonst och mitt tomma huvud. Men när Uno kom åter låg det tillförsikt i hans steg. Jag hoppades på det vidunderliga och det kom i hans ord:

“Vi ä bjudna te Kal på frukost.”

“Hur ska vi nu kläda oss? Måste krage sättas på?”

“Åh inte!”

“Men skor ändå?”

“Ja, kanske skor, eftersom det är söndag.”

“Å presentationen sköter väl du om?”

“Behöves icke här. Var och en hälsar för sig. Kal är den som har litet hår, Annesch har mera hår och ta’r inför med högra foten. Resten lär du dig snart känna—och så gå vi då.”

* * *

Vi återvände nu samma väg som då vi på natten kommo. Gingo förbi aplarne vid bergväggen, en gammal källarstuga, en kristallklar källa och mycket annat rart.

Karl och Annesch sutto på den jordfasta bänken utanför stugan. Där sågo vi också en skymt av den skygge Sven, som lämnade sin leksaksvelociped i sticket och skyndade inomhus. Efter några ögonblick återkom han med sin mor, Marja, lagom gömd bakom hennes kjol. Vi hälsade på alla och fångade även Svens hand.

“Ja, maten väntar, så vell herrarne stiga in...”

Det var Marja. Hon var en god och fryntlig²⁹ människa, kanske lite trugande³⁰ i sin välmening. Hon höll oss sällskap vid bordet och var mycket mån om att ingen anrättning skulle glömmas. Och jag tror vi skötte oss, kanske mer än vad som nyttigt var, ty efter måltiden var det med ett närapå lättjefullt behag vi slog oss ner hos Kal och Annesch ute på gräsbacken.

Vi blevo snart bekanta. Kal talade om Ördal’n, hur det var när han kom dit och hur det varit under mormors tid, och Annesch visste att berätta en hel del om gamla tjärbrännerier, om fiske, och om hökbot³¹ han funnit uppe i skogen. Hans ord lockade och väckte vår lust att få göra bekantskap med detta ovanliga i annan form än berättelsens.

Kunde vi icke börja med fiske? Vi hade redan smått tänkt att ge oss iväg uppåt tjärnen. Det var ju midsommar och vid den tiden nappar det ju?

“Jodå, bäst på morgonen, ja det går på förmiddagen också och hela dan förresten om man har tur...”

* * *

Tio eller femton minuters väg uppåt dalen ligger Fjällsjön. Den är djup och hemlighetsfull. Skogen smyger sig utefter dess stränder. Blott på västkanten ligger en öppen glänta. Där har förr i tiden varit åker och fäbodvall.

Två byggnader stå också kvar sen den gamla tiden då åkerlapparne voro små nere i bygden och boskapen drevs upp på avlägsna beten så fort de första grässtråna spirade om våren.

Fjällsjösätra³² hette denna plats. Den hade nu förlorat sitt värde som utmark. Där hördes mera sällan skällklangen från de i skogen betande korna och aldrig mera tolkade någon säterjänta skogens djupa mystik i melodiska låtar.

Det var länge, länge sedan näverluren³³ eller bockhornet lades åsido. De gamla i trakten kunde dock berätta om de forna dagarne, fastän redan i deras barndom sätrarne började övergivas.

Förmodligen Fjällsjösätra, öde fåbod vid Fjällsjön. Foto Uno Åhrén, 1916.

Veckan var ofta lång borta i ensamheten och söndagarne voro allt för korta. Men söndagarne gävo minnen som gjorde de sex arbetsdagarna värda att leva. På söndagen kom folket från bygden upp. Mest ungdom förstås. Då var det lek och dans på sätervallen.

Så var det för längesedan. Nu var det öde och tyst vid Fjällsjösätra. I stugan hade spiselmuren rasat och dörren stängde icke mera för yrsnö och slagregn. Dagen lyste in mellan väggens stockar, sedan mossan multnat ner och fejats bort av vindarne.

Men ändå var det en idyll däruppe, om än tidens tand gnagt hårt på människans verk, hade den också sopat igen spåren av den mänskliga vandalismen. Ty sällan behandlar människan naturen ömt. Hennes väg kännetecknas av brutna kvistar, fällda trä'n, barskrapade stenar och riven jord, och så kringstrött över det hela, alla de ting människan ratat³⁴.

Men här märktes inga dylika spår. Några fåror efter en gammal åker, några nästan gräsväxta gångstigar, detta var allt som utom stugorna minde oss om att människor varit där före oss.

Eljest var allt så orört, allt från de stora lavklädda stenarne nere vid stranden ut över backängen och ända in i den snåriga djupa

skogen. Det var en fröjd att springa barfota omkring—men det var ju vi som skulle fiska före middagen.

* * *

Ute i sjön ligger ett grund. Från detta sticka några svarta stenar sina huvuden upp över vattenytan. Dessa stenar utgöra ett godt stöd för ekan. Där ligger hon säkert och stilla, oberoende av ankare och band.

Över grundet svärma abborrarna med förkärlek. Här var det Hans satt den gången sjörån uppenbarade sig. Vi hamnade där också och kastade ut våra revar....

Håijt! Vem drar där så ilsket? Upp med reven!

En glittrande kaskad i vattenbrynet drager blicken till sig, ögat följer en blåsvart tigest som i en elegant båge skär luften och hamnar på ekans botten. Men se på ditt eget flöte—det är borta och reven är sträckt—ett buktande spö och den andra abborren sprattlar i ekans bottenvatten. Hur skall detta sluta?—två på tio sekunder. Efter en timma få vi själva ej plats i båten.

Men vi slutade långt innan timmen var tilländalupen. Vi hade ej kommit ut för att anställa massmord på de glupska djuren utan för att fylla vårt eget förråd av föda. Och hade vi varit skickligare fiskare hade detta förråd fyllts i en handvändning. Men vi voro ovana och fumlade med maskningen och slarvade med revarne. Dessa hade en oförklarlig benägenhet att sno sig om varandra.

När solen stod som högst på himlen, drogo vi ekan av grundet och vände förstammen mot hemmet. Det var med en viss stolthet vi nalkades vår stuga. Tänk nu om Ernst kommit åter och finge se fiskafänget.

Jo, det ryker ur skorstenen. Han har då kommit och som ett bevis på sanningen av vår slutsats träder han själv ut genom dörröppningen med den trebenta kaffekitteln i handen.

“Så i kommer—det passar bra—jag tänkte just koka kaffe. Men var har ni fått tag i de där? Har ni dragit opp dem? Nu på förmiddagen? Är det säkert?”

Näverlur och bockhorn minnen från Ördalen 1916 av Gunnar (se också fotot på omslaget). Hänger nu i Strömsberg, Buterud, Dalsland. Foto Anders Rhodin.

“Ja, men de va inte så värst stora,” tillägger han med ett leende för att rädda sig ur häpenheten.

Ernst var en ohjälplig kaffevän.

“Ska vi nu inte koka en tår pojkar,” hette det—“jag känner mig som sugen—gör inte ni det? Å så piggar det allt opp litet, å ni vet, nu när jag icke röker så behövs det någon stimulans.”

“Röker du inte mera?”

“Nej, pipan har kommit bort för honom,” ifyller Uno.

“Ja, Uno har gömt den för mig,” genmäler Ernst, “å jag vet nog var den finns nu, men jag ska visa er att jag kan låta bli. Kan ni gissa vad jag fick från “mamma?” Jo, nio ägg. Ägg som knappast finnes att få här på trakten. Karl har ju höns men jag tror knappast han vet hur många. De äro mer vilda än tama. Så skulle ni se någon konstig tjäder i skogen så är det en förvildad medlem av Karls hönsgård.”

* * *

Vad är det för signal? Det var en lång entonig hornlåt som dallrade fram³⁵. Vi tittade på varandra och så från det håll ljudet kom.

“Åh det är nog matbud; Marja står där borta och viftar. Och ser du Sven, han är också ute.”

Vi behövde icke trugas³⁶. I långa skutt bar det iväg. Fisken, vår stolthet, glömde vi bort. Men det var en läcker middag som väntade: kokt laxöring med skirat smör och på detta en kraftig gammaldags fruktsoppa. Så en hembryggd dricka, stark och

brusande, och allra sist en av Ernst synnerligen värderad kaffetår på bit.

Efter en dylik undfägnad³⁷ kunde "det minsta barn få tala med oss."³⁸ Till och med Sven. Om man skulle försöka bryta isen hos honom? Nej det gick icke. Han var skygg som en hind trots de äldres förmaningar och råd.

Bakom sin fars rygg hade han fått ett gömställe. Där såg man honom ibland titta fram, än över ena axeln, än vid någondera sidan. Man måsta låtsas titta åt ett annat håll för att locka fram honom. Då stack först den ljusa huvudskulten upp, så skymtade en brun panna och därefter ett par skrattfyllda, skygga ögon. Det behövdes blott ett litet utrop:

"Sven, jag ser dig nog!"

Och det hela försvann. Men en gång då han så krupit ner skulle vi skoja med honom och sade:

"Sven, foten din ser vi."

Men svaret kom lugnt och självsäkert:

"Neej!"

Detta var det enda ord vi den dagen hörde från Svens mun.

Med Kal och Annesch pratade vi bort en god del av eftermiddagen under en lättjefull vila på backen utanför stugan. Det var vilodag och vi hade intet särskilt trängande arbete. Det var blott den tredje sängplatsen som skulle ställas iordning före natten.

Men dessa småbestyr voro lätt överstökade, ty Annesch var både hjälpsam och beställsam. Uppe på bodvinden letade han rätt på en tältsäng, ett bolster var hade vi själva och i ladan fanns fullt upp med halm. Kudden fylldes med mjukt hö och hackelse.

* * *

Kvällen närmade sig. Vem skall laga maten och vad ska vi välja?

"Du som kommer senast från den civiliserade världen," hörde jag någon säga, "du har väl någon ny rätt på förslag?"

I vår stuga i Ördalen. Gunnar (Tor) lagar pannkakor i spiseln, Uno ser på. Uno fotograferar med hjälp av en tråd. Foto Uno Åhrén, 1916.

“Joda, jag har en, så godt som ny tror jag. Om vi skulle försöka med rågmjölsgröt—dä har ni väl inte ätit på länge?”

“Nej, rysligt länge sen.”

Avgjort!

Uno är redan i elden, Ernst står i dörröppningen med kastrullen i handen och frågar efter vattenmängda:

“Halv, full, eller råge? Eller ska den kokas på mjölk?”

“Nej, det ska vara vatten, men tag inte full kastrullen, men dock ganska mycket, ty vattnet lär koka bort.”

Han försvinner men är på ögonblicket åter med kastrullen bräddfull och förklarar:

“Jag tog så mycket det gick i’n. Du kan ju hålla av lagomt.”

Under noggrann uppsikt och mätning slogs en del vatten bort. Resten sattes att koka över elden. Så togs anteckningsboken med recepten fram och det lästes:

“Vattnet uppkokas, i det kokande vattnet ivispas mjöl i lagom mängd, salt efter smak. Det hela kokas tills gröten icke mera smakar rå.”

“Vem har skrivit det receptet?” frågar Uno.

“Jag, ja det är skrivet efter hörsägen förstås—alla husmödrar påstå att kokboken kan ingen följa. Detta är Fru Sundboms recept; hon skickade med särskilt mjöl också—det skulle vara grövre än det andra.”

Vi granskade det nya mjölet. Det var onekligen mycket grövre än det Ernst skaffat.

“Men om vi blandar ihop det grova med det fina då får vi medelgrovt,” säger Ernst. “Blanda ihop litet mjöl i glasburken.”

Salt togs också fram och så var det färdigt att börja.

“Jag rör medan du lägger i mjölet—men saltet—när ska det iläggas?”

“Jaa, saltet ja. Vi kan ju lägga i litet då och då.”

Hela proceduren var således klar. Det var blott att koka vattnet, lägga i mjöl och salt, och så röra, å röra. Så gjorde vi också, men både varmt och arbetsamt var det. Efter gemensamma underhandlingar kommo vi slutligen överens om att koket var färdigt.

Anrättningen delades isär på tre djupa tallrikar och i de lediga fillbunksskålarne hälldes mjölken. Bröd och smör plockades också fram. Och så läste vi till maten och började knivkastningen. Gröten föreföll tunn så det ansågs bäst att broa under med en smörgås. Efter detta togo vi de första skedarne. Idel allvarliga och frågande ansikten, tills en av oss vågade den blyga frågan:

“Är den för lite salt?”

“Nja, för mycket är det då inte.”

“Smakar det salt alls?”

Nej, ingen märkte något. Så undrade vi om gröten var nog kokad, men det var ingen som visste besked. Men illa smakade den inte, det kunde vi avgöra.

“Smakar det något alls då?”

“Nja, det river i halsen,” säger Ernst, “men det är väl av Fru Sundboms grova mjöl.”

“Om man skulle sockra på lite?”

“Men brukar man det på rågmjölsgröt?”

“Nja, vi försöker...”

Tystnad och rassel av skedar mot porslin.

“Ä ni mätta?”

Idel nekande svar.

“Vi kunna bryta bröd och lägga i mjölken. Det brukades på Trossnäs och det stoppade bra. Men förresten finnes det en slags gröt som också stoppar. Den kallas nävgröt, kanske därför att den göres med händerna. Den gröten lär vara så hård och fast att det går slå ihjäl svarta gardister me’n och så dryg är den att en familj kan leva veckan ut på ett enda kok. I morgon ska vi fråga Marja om hon känner till det—och Annesch mä förresten.”

“Annesch?”

“Ja,—Annesch—han hade ju kokat tjära en lång tid, sa han.”

* * *

Nej, mera ved på elden, ljust skall det vara i stugan. Värmen generar oss icke där vi sitta i våra lätta kläder. Förresten sveper en sval luftström in genom det öppna fönstret. Myggorna plåga oss icke, märkvärdigt nog. Visserligen sitter ett flor spänt för fönstergluggen men hela dörren är ju ofta öppen och genom den strömma blodsugarne in.

Men elden räddar oss. Kring den svepa myggen, lockade av ljuset och värmen. Men deras glädjedans blir kort. Lågornas smek är förrädisk, ty en dödsängel lurar i varje flamma. Den knipsar en vinge och myggan ligger sprattlande i askan. Stackars djur men lyckliga vi.

Vårt småprat mattades av under det vi lågo och stirrade in i lågorna. Bäckén porlade sövande. Elden falnade ner och mörkret smög sig fram ur vrår och skrymslen. Stilla lämnade vi det verkliga värld.

* * *

När solen tillslut väckte oss åter då var det med friska utvilade viljor och med sann arbetsglädje vi började den nya dagen. Och vad fanns det icke att göra. Först eld i gruvan, vatten på kitteln, skjortan av och på språng i bäcken.

Huh,—kallt var det...

Bäcken rann upp i mörka skogen undan för undan matad av underjordiska källsprång. Ett dopp i detta vatten satte blodet i rörelse och jagade bort den sista resten av sömning dåsigheit. Men den värme som spred sig i lemman under frotteringen med den ruggiga badhandduken, den kom oss att helt förgäta det kusliga i badet.

Så litet armsträckning, bålrollning och lätt gymnastik. Efter detta var man i sinnestämmning att hoppa över mindre hus, vilka dock ej borde vara högre än 1,50 meter.

Men inne småkokade redan den trebente Petter. Den blev pålagd, klarad och avställd. Kaffebordet dukades: tre greplösa koppar viftades fram, vår enda tesked följde dem. Så bröd, smör, socker och grädde.

“Varsågod!”

“Tycker ni inte att kaffe är godt?” frågar Ernst bestickande. “Man blir strax klarare i tanken,” tillägger han och sneglar bort till sina böcker.

Dessa ge honom ingen ro. Det är 1000 sidor i den grekiska bibeln som skall in före examen, utom mycket annat. Han försvinner strax med sin filt under armen och så hör man om en stund en massa obegripliga ord utifrån gräsplanen. ‘

“Ernst är redan i tagen,” konstatera vi med tillfredsställelse. Det gläder oss så mycket mer att läslusten väckes inom honom utan vårt ingripande. Ty när detta vildmarksliv planerades var ju Ernsts huvudsakliga invändning denna:

“Ja, jag vet, det blir ingen läsning för mig där borta i skogen och jag måste ta examen—nej, jag stannar allt hemma.”

Men Ernst var ensam och vi voro två; majoriteten vann och Ernst följde med, först och främst till vår, och efter några dagar, till sin egen tillfredsställelse.

För oss två som icke hade examensplugget fanns också sysselsättning. Jag tror knappast vi någon gång lågo dåsande på sommargästernas sätt. Nej, därtill fanns för mycket omkring oss, som väckte intressen till liv. Se blott utanför stugdörren. Är icke hela ängen upp till skogsbrynet en enda blomstermatta?

“Hur många olika slag tror du det är? Gissa!”

“Kanske tjugo—nej, mer är det nog—jag säger fyrtio. Nu ska vi räkna. Vi gå ej längre än ett stenkast från stugan.”

Hur många tror du vi fick? Sextioåtta olika slags blommande örter. Buskar och träd räknades icke med. Vi tänkte på vår egen skoltid och det bekymmer de femtio växterna under sommaren vållade oss. Här kunde man samla antalet fullt på några ögonblick.

Uno var naturdyrkaren såsom ofta målaren är. Han var ständigt på jakt efter nya under och undret satt lika ofta i någon mossbelupen sten som i knotiga stammar eller i skogstjärnens svarta vatten. Självt hävdade han med övertygelse att det icke var nyttighetsprinciper som drog honom.

“Man bör kunna se och njuta av ett landskap utan att även den tanken smyger sig in: hur skall jag få ett motiv av detta, eller hur skall det ta sig ut på duken?”

Aldrig kunde man heller säga att hans tavlor voro fotografier. Nej, de voro individuella utslag av de stämningar som naturen i så rikt mått ger den som har blicken öppen för skapelsens skönhet.

I naturen med dess oändliga skiftningar rymmes alla element. Det är sedan människans och konstens uppgift att ordna dessa element i full harmoni. Målaren ordnar färgerna, musikern tonerna, och så vidare. Här om någonsin gäller individens rätt.

Uno ordnar färgerna på sitt sätt och att vi andra hade små invändningar att göra visar blott sanningen av det gamla ordspråket, som på folkets mun heter—“så många sinna som huva.”

Även träsnideri övades. Det var ursprungligen tanken på att göra träskedar och annat husgeråd som lockade mig att taga med några järn ut i vildmarken. En och en halv slev såg också dagens ljus, men det blev allt.

* * *

Emellertid hade vi under vår vandring i skogen funnit en mycket märkvärdig träsoffa. Att den skulle taga sig förträffligt ut på en vägg som en konsol eller dylikt det skönjdes genast. Men vad ska vi sätta på'n? Uno fann svaret:

“Tänk om man skulle göra en husgud?”

Idén var tydligen klar, ty strax var husguden i verket. Det blev en grotesk figur: ett tjockt pussigt ansikte, nedsjunket mellan axlarna och utstyrt med illmarigt leende ögon och en frodigt grinande mun. Håret inskränkte sig till en liten kokett tofs över hjässan.

Den övriga delen av kroppen var icke så utarbetad. Det var ett par knubbiga armar som sökte sluta sig omkring den försvarliga kulmagen med synlig navel. Händerna voro knäppta och tummarne ställda så, som om de snoddes om varandra. Benen slutligen voro blott antydda och smälte in i trät, och trät var furu, rödbrunt gammalt kärnvirke från det rivna pörtet.

Det var blott ett fel på gubben: han var för ny. En sådan där husgud bör naturligtvis vara lagomt tavlad, och struken och tillbedd, så det syns att han levat under generationer. Men hur åstakomma detta?

Tänk om man skulle röka honom, precis som en medvurst? Ja, varför icke. Guden hängdes uppe i skorstenen, enris samlades från skogen, blöttes i vatten och lades över glöden. Så det bolmade och rök, under det Ernst med ljudlig stämma läste sin grekiska.

Vi måste underrätta grannarna så de ej skulle vara oroliga för eldsvåda. Men, röken gjorde susen; gubben blev strax hundra år äldre och vann betydligt i anseende. Marja, Kal, Annesch och hela flocken kommo för att beskåda underverket:

“Åh så han skratter, å så tjock han ä, å nä sån mage. Nä, en skulle väl inte ha sett på maken. Å dä ska vare en husgud?”

“Ja, i denna stugan kan det inte bli en annan, så länge Tor är kock och Ernst överstepräst,” försäkrar Uno med allvarlig min.

Annesch väntade tydligen på fler sådana där lustiga gubbar ty dagen därpå kom han släpande på en fläckig gammal masurkubbe³⁹ och undrade om icke den kunde användas till något.

“Joda, av den kan det bli fina saker.”

* * *

De dagar det var regnväder och rusk stannade vi mest inomhus. Sysselsättning saknades icke. Ernst satt vid bordskanten och läste tyst och träget. Uno fann man oftast sittande på golvet

Ernst läser för oss en regnig dag. En näverkunt hänger på sängkanten (se foto nedanför). Från vänster: Gunnar (Tor), Uno, och Ernst. Uno fotograferar med hjälp av en tråd. Foto Uno Åhrén, 1916.

Näverkunt minne från Ördalen 1916 av Gunnar. (se fotot ovan). Hänger nu i Strömsberg, Buterud, Dalsland. Foto Anders Rhodin.

Träsnitt med skogsrå-motiv av Uno Åhrén, skapad i Ördalen 1916. Gåva till Gunnar (Tor) efter vandringen. Hänger nu i Strömsberg, Buterud, Dalsland.

där han karvade på sin masurkubbe. Den tog mer och mer form för varje flis som föll.

“Hur har du tänkt dig den?”

“Det skulle bli skogsrå var meningen. Man föreställer sig ju henne mest i kvinnoskepnad. Här tänkes hon komma framsmittande bakom den här stenformationen—en grotta eller en håla—hur man tar det.”

“Håret ormar sig ned över skuldrorna och blicken—hur tycker ni den är? Jag ville ha den vass riktigt. Skogsrå är ju ansedd som en hård och listig förförerska.”

“Den ena armen låter jag söka sig fram utefter klippan över huvudet och den andra tänker jag draga ned ungefär här. På så sätt får man mer helhet i kompositionen—det blir inga skarpare avbrott egentligen—eller hur tror ni?”

Keramik ansikte föreställande Ernst Åhsbom, av Gunnar (Tor) Thorstenson, skapad i Ördalen 1916. Hänger nu i Strömsberg, Buterud, Dalsland. Foto Anders Rhodin.

Vid sådana överläggningar måste Ernst övergiva sina böcker. Då kom han ned till oss på golvet och så sutto vi där på huk alla tre och betraktade det blivande mästerverket.

Emellanåt skulle Ernst se på sig själv också. Jag hade medfört en försvarlig klump holländsk lera och i denna arbetat ut Ernsts filosofiska drag. Men modellen var svårtillfredställd.

“Så gammal du gör mig,” hördes han förtvivlat ropa, och så vände han sig till Uno med en samvetsfråga:

“Är jag verkligen så ful som Tor gör mig—nog har jag lång näsa alltid men Tor gör den längre, och att min mun blir sne när jag pratar det vet jag, men blir den verkligen så sne som Tor mätt till den i leran? Det är så man kunde gråta—men ni skrattar bara. Nej, jag tror att vi tar oss en kaffetår—detta var för sorgligt.”

Och när de orden var sagda då kastade han sin sorgemask och log så segerglad, ty han visste att vi icke kunde vara så hjärtlösa att avslå en sådan bön och rent lägga sten på bördan.

* * *

Den ena dagen flög iväg efter den andra. Idel nyheter runt omkring oss. Till och med vädret bjöd på en rastlös omväxling.

Morgonen grydde med en klarblå himmel. Solstrålarne brände mot de daggvåta berghällarne, löste vattendropparne och sände till oss en doft av sten och mossas.

Lade man sig ned på marken och tittade i gräset rådde där ett rastlöst liv. Det ryckte och vippade i varje strå. Klara droppar rullade omkring på bladens skivor, tycktes sväva fria i luften, lyftade som om de voro av spröda, fina glandelhår. Smälte tillsammans och försvunno. Myror och småkryp snodde ivriga omkring, pigga och morgonkrya. Gud vet vad allt de hade att bestyra.

Det kunde komma en svag vind och ett rassel i löven. Aspen dallrade först. Då visste man att molngubbarne ej voro långt borta, och de kommo. Först små lätta fjun och slöjor, så klungor av ulliga får, och därefter hela rader av grå och vita jättar. Stod man då på berget syntes stora mörka skuggor svepa över skogen.

Huru levde och rörde sig icke allt? Skulle vi blott vara åskådare? Nej, det viskade en röst:

“Du är för stor att kila omkring som myran och för liten att segla fram suveränt och majestatiskt som molnet. Men skall du icke själv vara verksam—se och känna mera än det som behagar komma för dina sinnen—sök själv—ge dig in i rörelsen...”

* * *

Vandringslusten vaknade. Den kom oemotståndlig och pockande⁴⁰.

Vi gjorde först små strövtåg på vinst och förlust. Kartan var vår vägvisare. Sågo vi där på kurvorna något som tydde på ett tvärbrant berg eller en strid bäck, nog skulle vi dit alltid. När vi kommo hem och berättade för Annesch vad vi sett då hade han nästan alltid något nytt att tillägga.

“Ni såg väl Huggaremagnus stuga?”

“Nej, var ligger den?”

“Jo, den skall allt finnas där uppå höjden där i va—men vet man inte om den, så är den ej god att finna.”

Så beskrev han platsen. Hur den låg vid myrkanten strax öster om tjärnet där det stora stenraset varit.

“Stenraset såg ni ju. Det är väl en tio år sen berget sprack. Det hördes hit. Vi trodde det var en åskskräll, så dånade det. Strax öster om stenraset ligger nu stugan. Det är några myrmarker där uppe—syns de på kartan? Ja, vid en av de där myrarne, på västkanten, har Huggaremagnus satt upp sin stuga.”

“För några år sen köpte han alla kullfallna träen på Västergårdsskogen. Han fick dem billigt och tänkte göra en lysande affär: hugga famnved av det och så sälja det till Norge. Han hade sina ryck, Magnus. Det arbete han åtog sig var för vidlyftigt för en, men han hade ju åren på sig—ända till dödda’r.”

“För att slippa gå den långa vägen hem morgon och kväll byggde han en egen stuga i skogen. Icke en tillstymmelse till väg leder dit. Han utsåg en plats där de flesta kullfallna träden lågo och av dessa timrade han sitt slott, och där lagar han sin mat och vilar ut efter dagens arbete.”

“I vintras hade han tidtals en häst däruppe, och då lunnade⁴¹ han veden till landsvägen. Troligen bor han där ännu om han nu icke måste sluta sen exportförbudet kom.”

Sådana voro de småhistorier Annesch frestade oss med. Voro de icke lockande? Vi måste se stugan. Det var en halvmil ditupp om man rodde över sjön. En roddtur över sjön med gäddraget på släp kunde också löna sig.

“Ska vi ge oss iväg i morgon?”

* * *

Den dagen började mulen och grå med regnet hängande i luften. Det artade sig till läsväder. Ernsts läsväder. Men vad skulle vi andra två göra? Skulle ett eventuellt störtregn hindra oss skogsmänniskor? Förresten var det ju icke alls sagt att det skulle störtregna. Det kunde blott dugga ner, till exempel, och dessutom: “mulen morgon gör dagen klar,”—vem vet om inte solen snart tittar fram. Den har kommit med överraskningar förut.

Skulle vi nu ha otur och bli våta på bortvägen så torka vi i bästa fall på hemvägen, och skulle himlen bjuda oss dusch under hela resan, så kunna vi ju bada i vår bäck, hänga kläderna på tork

och steka oss själva framför stockvedsbrasan. Hur vi nu resonerade, kommo vi blott därhän att det inte alls var någon risk att ge sig ut.

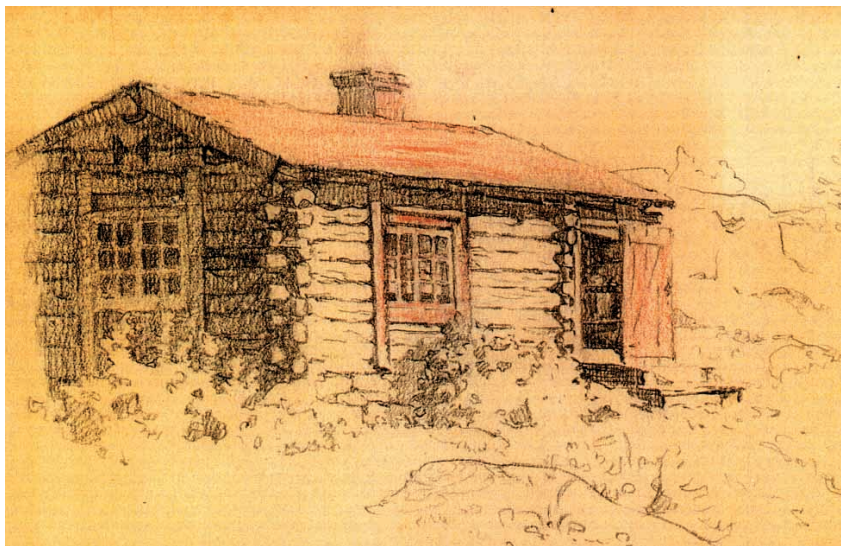
Orden "våta kläder" skänker en kuslig känsla—det är något kallt, klibbigt. Är det inte så? Jo, visst är det otäckt när man måste sitta stilla och huttra.

Men för oss som voro i rörelse var det egentligen icke så plågsamt. Och det var för övrigt icke så många plagg som kunde bli våta. Uppifrån räknat var det: hängslen, skjorta, byxor, strumpor, skor. Vår fotbeklädnad var den bästa—riktiga sommarskor med hål på både in- och utsida.

Sådan var vår utrustning för skogsvandringen. Huvudbonad behövde icke användas. Brände solen för hett kunde man vira ihop ett skydd av ormbunksblad. Då sågo vi ut som vildar.

Blott när färden gick nedåt bygden till människoboningar räknade vi en smula på vad som folk ansåg för passande. För övrigt hyllade vi läran om individens absoluta rätt så länge våra egna infall icke inkräktade på andra personers rättigheter.

Timmerhuggaren i skogen skulle väl icke bli så slagen av förskräckelse om vi uppenbarade oss utan mössor. Vi fingo väl

Timmerstuga i närheten av Ördalen. Skiss Uno Åhrén, 1916.

förklara att, enligt de nyare vetenskaperna, regn och luft är lika nödvändigt för hårväxten som för skogsväxten, och då måste ju han begripa att det är något utomordentligt viktigt. Lövruskor och ormbunskskransar måste vi naturligtvis undvika. Men timmerhuggaren träffade vi aldrig.

Hans koja påträffades emellertid vid en av de otaliga myrkanterna. Den var timrad av smäckra tillyxade stockar. Springorna voro omsorgsfullt fyllda med skogsmossa. Två dörrar ledde till det inre men av fönster syntes icke ett spår.

Just vid gavelväggen stack en låg skorsten upp—murad av gråsten och jord. Genom denna tittade vi först in. Det var nattens mörker och en lukt av sot ock träkol.

Dörrarne voro tillslutna. En stake ställd på snedden tjänade som lås. På den ena dörren fanns också ett anslag:

Tjyvskytar ega icke tilltrede.

Varning för uppgörande av ell⁴² i denna hytt.

Vi flyttade bort staken, lyfte dörren ur dess stöd och sneglade in i mörkret. Några ilska getingar surrade emot oss. Det var således icke igår husvärden flytt ifall nu getingarne icke voro hans husdjur eller några riktiga snabbyggmästare.

Då de små innevånarne lugnat sig efter bullret med dörren kröpo vi försiktigt in. Just i dörrgluggen satt den grå kulan, deras bo som här bildat en stat i staten.

Något av stämning slog emot oss. Mitt på ena väggen just nere vid golvet, eller marken, stodo några sotiga stenar på kant. De bildade en djup nisch och från det inre av denna, förde den öppna rökgången vidare ut. Det var spiseln, just sådan man föreställer sig den i sin ursprungliga primitiva form.

Några torrvedsstickor lågo ordenligt bredvid och på en träsvamp uppspikad på väggen låg tändstickslådan. Nog kändes det lockande att göra upp en liten brasa, se hur flammorna lyste upp det lilla skumma rummet.

Men vi respekterade dörrens anslag, nöjde oss med att provsitta de bastanta bänkarne och frossa på våra smörgåsar och

hasade oss sedan försiktigt ut. Så stängde vi dörren tyst och stilla och satte upp ett nytt anslag:

Varning för väpsebolet i denna hytt.

Det fanns två sådana "hytter." Även den andra måste beskådas. Där hade varit stall. Men nog måtte Huggaremagnus häst varit liten. Eller kanske skogshästarne ha en särskild färdighet i att gå genom nålsögon.

* * *

Huggaremagnus stuga var icke den enda märkvärdiga bostaden i skogen. Längre upp mot norr låg ett tjärn som hette Stôgtjärnet. Även där hade varit en stuga, eller stôga som det hette på folkspråket. Egentligen var det en grotta vars öppning varit förtimrad.

Vid tiden för vårt besök var timmerväggen borta men grottan var ändå av det omfång att den godt kunde tjäna som tillfälligt skydd för jägare eller vilsekomna vandrare. Något ordentligt folk hade aldrig bott där. Platsen låg för långt avlägsen och någon brukbar jord fanns icke i närheten.

Det var en vild natur däromkring. För många herrans år sen hade också rövare bott där. Det hade varit ett helt band på 6 personer de sista. Det skulle ha varit några ohängda sällar⁴³. För en ensam person var det ej lönt att sticka sig dit upp och kräva bot för lidna förluster. Bössmyningar och hårda ord var det enda stråtrövarne bjödo på. Några lågo alltid hemma och vaktade under det de övriga voro ute på rov.

Men så började det ena efter det andra försvinna i bygden. Korna kommo ibland icke hem från skogen och ofta när de skulle mjölkas voro juvren tomma. Rövarne fingo skulden med större eller mindre rätt.

Då sammanslôto sig bygdens folk och tågade i samlad trupp upp genom skogen för att utkräva hämnd. De smôgo sig till stugan, omringade den och lyckades inringa alla de sex. De fem blevo

bundna men den sjätte lyckades slingra sig loss och kasta sig i tjärnet. Hans mening var att där simma över till andra land. Att genskjuta honom var icke tänkbart.

Då kastade de stenar efter honom. Några tycktes träffa—han dök som för att skydda sig, men syntes aldrig mer. Skam tog honom mente folket på. Sen blev det lugnt vid Stugtjärnet. Fridfullt blev det där aldrig.

Kommer du en gång dit känner du en inre beklämning. Becksvart är vattnet i det lilla tjärnet och bergväggarna resa sig trasiga mörka och hotande däröver. Oerhörda stenblock ligga kringströdda vid stranden bildande djupa kalla klyftor.

Stanna där i kvällningen en blåsvädersdag. Med ett ylande ljud far vinden fram genom labyrintherna. Det prasslar som av steg i löv och kvistar och från djupet av klyftorna hör du trollrösters dova kluckande ljud.

Om det ej är de verkliga trollen som husera där nere så har du dock omkring dig de krafter som bildat sagans trollgestalter. Det är vind och vatten som leker bland svarta stenar och murkna stammar, löv och pinnar och mossfantomer.

När vattnet i en bäck eller ett underjordiskt källsprång slår mot stenskärvor och rötter tycker man sig först höra som ett ivrigt småpratande. Det är som om många små, små tomtar ropade i munnen på varandra.

Men lyssnar du länge blir det i sorlet en viss rytm. Då är det näcken⁴⁴ som är framme. Han kan trola fram den ena melodin efter den andra och i vattnets sorl markerar han takten—så väl det passar. Det spelades en gammal polska i socknen som var lärd av näcken.

Men detta är en annan historia som hände en halvmil från Stugtjärnet. Den skall jag väl också berätta.

* * *

Går man från Stugtjärnet åt söder över Fogelåsen⁴⁵—ett av de högsta bergen i trakten—kommer man på detta bergs västra sluttning till några väldiga avsatser. Bryelseberget heter formationen.

Från 20 m höjd stupar klippväggen tvärbrant. Innan berget tar jämn mark får det lust till ännu en nyck. Det drager sig in i sig själv och bildar mäktiga, höga grottor. Men detta är ändå icke det märkvärdigaste. I berget ovanför stupet går en sänka och genom denna letar sig en bäck fram⁴⁶.

En underbar tillfällighet har så ordnat att strömmen ledes dit där stupet är som brantast. Höst och vår kastar sig en mäktig fors vild och brusande ut i avgrunden. I samma mån som källorna sina, blir forsen mera stilla och beskedlig.

Om sommaren är den mest som en skimrande slöja, mot botten sönderdelad av luften till en strilande dusch. Då är den som vackrast. Men en regnvädersdag är nog för att fördriva den stillsamma stassen.

Har man sprungit sig trött i skogen en solvarm dag då finnes ingen plats så vederkvickande som denna. Man kan med kläderna på smyga sig in bakom vattenslöjan och in i de svala grotterna.

Där är en doft av mossor och vatten, ett sorl och ett klatsande från brådslande droppar och smidiga rännilar, och på eftermiddagen, då solen ligger emot, då spänner sig två eller ända till tre regnbågar över klyftans botten.

Vid vintertiden då vattnet frös, då var det ett stort isslott som med kolonner och hvalv reste sig vid klippväggens sida. Men så fort kölden släppt sitt grepp om jorden och vårsolen letat sig fram till ispalatset, då ramlade den ena pelaren efter den andra i avgrunden. Ibland kunde det dåna så starkt att ljudet hördes över halva socknen.

Det var den flyende vintern som sjöng sin svanesång.

* * *

Själva historien om polskan och näcken är icke lång.

Det var en söndagskväll i mormors tid som några flickor voro på hemväg från Fjällsjösätra. De tog den genaste vägen över Fogelåsen. Men vägen är ju brant och då de tillbringat dagen under ras⁴⁷ och lek var det ej att undra på om de voro trötta.

Gunnar (Tor) tar en dusch under Bryelsebäckens sommar-fors framför Bryelse grotta nedanför Fågelåsen. Foto Uno Åhrén, 1916.

När de kommo till avsatsen satte de sig att vila. Forsen under dem plaskade och sjöng. Så hörde de som fiolmusik därunderifrån. Det var en polska som spelades. De tittade efter den mystiske spelmannen men han stod icke till att finna.

Det märkvärdiga var att han jämt spelade samma melodi utan uppehåll. Så medryckande var den att de först gnolade takten, så började de sjunga. De sjöngo också utan uppehåll.

Men när de efter en stund tystnade för att hämta andan, då hördes icke en ton mera från djupet. Det var blott vattnets enförmiga plaskande. Då började de förstå att det var något särskilt med musiken. Ingen av bygdens spelmän trakterade fiolen så som denne okände.

Tänk om det var näcken när allt kom omkring?

Det var förunderligt så melodin hade bitit sig fast i minnet. Även följande morgon satt den kvar. Nattens drömbilder hade etsat den ännu mera fast. De klädde sig till polsketakt och gnolade melodin vid mjölkningen.

Hu, de voro bestämt förhäxade...

Då var det någon av flickorna som trodde att de aldrig skulle mista den där trallen ur huvudet förrän de givit den åt någon annan—en spelman eller så. Ja, det var ett förslag som vann gehör.

De gingo till gamle Kull⁴⁸, som var ung på den tiden och en av de flinkaste på fiolen. Det dröjde ej länge förrän låten satt i hans "fela" och därifrån ljöd den sprittande och lockande, vejande⁴⁹ och pockande vid alla danstillställningar där Kullen skötte stråken.

Så kom *Näckens polska* till—den är icke död ännu utan spelas fortfarande av de gamla.

Det folk som levde i denna omgivning och fostrats i denna legend- och sagomättade luft kunde icke undgå att taga starka själsintryck. Hos några hade snillegnistan slagit ut i blom—hos andra låg den och brottades med mörkret.

Det fanns många av dessa ytterlighetsmänniskor. Kull var en sådan. Han hade tillkämpat sig avgjord ledareställning i musiken. Han kunde spela och locka folk till både tårar och skratt. Flera stycken hade han också komponerat.

Värmlandsrosen var utav hans huvud utom många andra som aldrig blivit upptecknade. Nu var Kull gammal och det stack

Den berömde allmogespelmannen Nils Kull med sin fiol utanför sin stuga i Västra Boda ovanför Edstjärnet. Foto T. Kjellman ca. 1908, från Sandberg (1911, s. 104).

grått fram mellan de svarta håren. Men ännu lyste det i hans ögon då han nämnde om sin ungdoms spelmanstid.

Bad man honom spela någon gammal låt då kom dock en vemodsslöja över hans blick. Hjälpöst lade han huvudet på sned, tog sig uppåt örat och sade:

“Dä blir inte såsom förr numera, ja hör så lite, å så fingrarne—de ha blitt stela av år och arbete.”

Sorgligt nog var allt detta sant. Man kunde ej förstå hur hans knotiga fingrar någonsin kunnat leka över strängarne, och att hörseln var dålig, det märktes grannt vid de allra första orden.

Han kunde svara bakvänt på ens frågor eller så där osäkert som en person gör vilken tror sig ha hört orden men ej är viss om att de uppfattats rätt. Själv var han högröstad i sitt tal, så som lomhörda människor i allmänhet.

* * *

Det var ej alla som hade sådana utvecklade gåvor som beskärts gamle Kull. Visserligen var hans låga utbrunnen, men den

hade dock varit klar och ljus. Det fanns de vars ande ständigt irrade i mörkret.

Uppe i skogen på ett ensamt ställe bodde det en sådan där fattig varelse vars andeliv stundtals förlorade känningen av det verkliga nuet. Litet fjollig ansågs hon alltid och var såsom sådan föremål för löje och spektakel från de människors sida som själva älska att kalla sig felfria.

Det fanns dock alltid så kallat barmhärtigt folk som togo sig an henne ty hon var flink med spinningen och en av de skickligaste i vävstolen. Främmande blev hon dock alltid.

Hon skojade ej som de andra, förstod ej deras lättfärdiga skämt, kort sagt: hennes liv och deras liv var skilt av en klyfta så bred att förståelsens band aldrig kunde spännas däröver.

Hon blev kallad Fjällan; de stora sågo ned på henne och barnen, som följde de storas exempel, lärde sig tidigt att akta sig för mera.

Det var ej att undra på om hon fann stugväggarna för trånga. Flera gånger hade hon rymt, men alltid blivit infångad. Vart skulle hon fly? Bland människor fanns ingen räddning. Där bjöds blott stränghet och oförståelse förutom den nödtorftiga⁵⁰ spis som hon dyrt betalade med sitt arbete.

Men i skogen, där var hon hemma. Det var som om suset där smälte tillsammans med vemodstankarne i hennes egen själ. Träden och klyftorna gävo henne skydd, marken bar bär och i jorden fanns ätliga rötter. Fåglarne sjöngo för henne, än beklagande, än tröstande och uppmuntrande.

Allt fick hon utan bön och utan att givaren fordrade ersättning. Visst var det så ringa och oansenligt det hela, men är icke en gåva, om än ringa, bättre än ett rundligen tilltaget lån.

Till skogen flydde hon och där strövade hon omkring dagarna igenom tills hungern tvang henne att giva sig tillkänna. Varje gång hon försvunnit sändes folk ut för att söka. Hon var då som ett jagat villebråd.

En höst skulle det ha varit särskilt svårt att finna henne. Skallkarlarne sågo spår än här än där. De påträffade platser där hon vilat över natten, funno rester av rötter som hon ätit, men själv

En stuga i skogen norr om Ördalen nära norska gränsen. Där bodde en ensam gammal gumma med ett par getter. Foto Uno Åhrén, 1916.

var hon borta. Deras rop dogo bort eller besvarades av ett gäckande eko. Spårnö föll—men allt var förgäves.

Så gingo de en vecka ropande och sökande. Flera hade givit upp och bland dem som fullföljde letandet var det ej många som gjorde det för kärleks skull.

Sent omsider blev hon också funnen. Det var, som det heter, i elfte timman. Alla hade tröttnat och önskade ingenting hellre än att få återvända till lugnet och spiselvärmén. Ty det var minsann ingen sinekur⁵¹ att i höstetid ränna omkring i skogen.

För de sista gångerna ropade de den olyckligas namn. Som vanligt, eko till svar—men det var bestämt något annat också. Var det någon av skallfolket som svarade eller var det—hon?

Det blev nya rop och—ett nytt svar. Svagt var det men intet tvivel längre. De spridde sig i riktning mot det håll varifrån ljudet kom och snart hördes det andra rop i skogen:

“Hon är funnen, här är hon!”

Alla voro nyfikna; den som träffat henne måste berätta hur alltsammans gått till. Ja, det var så enkelt: han hade själv icke gjort någonting egentligen. Hon hade självmant kommit fram och frågat:

“Är det mej ni söker?”

Nog var det en onödig fråga alltid, som lätt hade lockat till ett snäsigt svar, men den förlupnas sorgliga tillstånd hejdade de hårda orden.

Hon var tård och utmärglad. Fötterna voro svullna av köld och väta och blod tittade fram mellan tårna. Hon hade känt sig som jagad och därför flytt undan. De vassa stenarna hade icke haft försyn för hennes nakna fötter.

Nu hade dock “räddningen” kommit, hemåt bar det, till vård och ans⁵². Allra först vankades⁵³ det mat och bannor⁵⁴.

* * *

*Här slutar berättelsen.
Fortsättningen blev aldrig skriven—
men livet och dalen gick vidare...*

Fortsättning

Vad hände sedan?

Vi berättar här vad som hände sedan med dessa personer och platser som man fått uppleva i Gunnars Ördalshistoria. Vad det blev av Uno, Ernst, och Gunnar, samt värdsfolket i Ördalen, och sen själva Ördalen och dess bebyggelse.

Uno Åhrén avlade arkitektexamen vid Kungliga Tekniska Högskolan (KTH) i Stockholm 1919. Han gifte sig 1927 med pianisten Margareta (Greta) Bovin. De fick sonen Kaj 1929. Uno blev änkeman 1932, gifte om sig 1938 med Kerstin Bergström. De fick söner Tom 1941 och Per 1943. Uno och Kerstin skiljde sig 1945, och i 1949 gifte han sig med Anna Lisa Westman.

UNO ÅHRÉN

Foto © Pressen, hämtad från <http://www.ths.kth.se/karhuset/historia/uno.htm>.

Uno blev berömd arkitekt, möbeldesigner, och framför allt välkänd stadsplanerare. Mellan 1935 och 1943 arbetade han i Göteborg som huvudsakligen stadsplanechef. Han fick sedan Sveriges första professur i stadsbyggnad vid KTH i Stockholm. I 1994 utgavs ett svenskt frimärke till minne av hans insatser inom svensk form och möbeldesign.

Uno dog 1977 i sitt torp i Arvika. Den som vill veta mer om Uno och hans livsgärning som arkitekt kan läsa boken om honom skriven av Eva Rudberg (1981) eller vända sig till internet, med utgångspunkt från http://sv.wikipedia.org/wiki/Uno_%C3%85hr%C3%A9n.

Ernst Åhsbom prästvigdes i Lund 1917. Han gifte sig 1929 med Margareta (Emmie) Blomqvist. De fick barnen Anna Margareta 1930, Per Lennart 1932, och Eva Birgitta 1936.

Sin huvudsakliga prästgärning ägnade han Åls församling i Insjön, Dalarna. Där var han kyrkoherde 1930–59. Som pensionärer flyttade makarna nära sonen i Lungsund, Värmland.

ERNST ÅHSBOM

Foto från Åhls Församling, med hjälp av Gerd Bergkvist.

På äldre dagar tecknade Ernst ner sitt livs historia. Om sina ungdomsvänner skrev han följande:

“Min mesta fritid tillbragte jag dock helt naturligt, innan jag blev präst, i hembygden. Och där hade jag tre särskilt goda kamrater, som jag umgicks med, och av vars sällskap jag hade gott utbyte. Det var “han” Hoff, norrmannen och ingenjören, ..., vidare Tor [Gunnar], järnvägstjänstemannen och ivrig, när det gällde diskutera skilda ämnen, inte minst livsåskådningsfrågor, till sist och yngst ibland oss Uno, blivande professor i arkitektur och mest känd sedan som en av funktionalismens pionjärer här i Sverige. Det var alltså vitt skilda livsområden, som vi fyra representerade, men just därför blev umgänget oss emellan så mycket mer givande och stimulerande.

Jag flyttade ibland någon annanstans till någon annan liten stuga, där jag hade sjön och badet alldeles utanför. Det var inte långt ifrån, där Uno bodde. Och järnvägen gick strax intill. Då kunde det hända, att tåget och ibland bara lokomotivet stannade endast några meter från min stuga, och ur lokomotivet steg Tor, järnvägstjänstemannen, och då kunde det bli alldeles spontant en trivsamt aften, där vi tre hjälptes åt förgylla upp tillvaron andligen och lekamligen med de enklaste medel.

En annan sommar gjorde vi tre sällskap till Skillingmark, min gamla hemsocken, och försökte oss på att leva som Karl Jonas Love Almqvist ett idealiserat bondeliv, och jag tror vi lyckades bättre än han i grund och botten, fast några litterära verk blev inte resultatet. Men jag tror vi hade roligare än han. Ty han hade visserligen som författare sin skapande fantasi, men vi hade

verkligheten. Ördalen hette vår lilla by, och sjö och vatten fanns det på nära håll, där man kunde fiska, diska och tvätta och dessemellan diskutera sådana högt belägna frågor som socialism, kommunism och kristendom i anslutning till det tentamensämne jag just hade aktuellt.”

Ernst dog i Lungsund 1977. Den som vill veta mer om Ernst kan vända sig till ett av hans barnbarn, Kerstin Källsner i Karlstad.

Gunnar (Tor) Thorstenson gifte sig 1920 med sjuksköterskan Hennie Holmberg. De fick döttrarna Gunvor 1920 och Ingrid 1925. Gunnar blev stationsskrivare i Göteborg 1922 och senare stationsinspektör vid Mölndals Nedre.

GUNNAR THORSTENSON
Foto av Bruce Foto,
Kungl. Hovfotograf K.
Hj. Enström, Göteborg.

Gunnars samhällsengagemang var stort, även om hans ungdoms ideologi fick en allvarlig knäck under andra världskriget. Under tidiga år skrev han en del artiklar om socialpolitiska ämnen, och senare om forntidsfolk runt Väneren. Historier och minnen från hans barndomsår skrev han 1955, men de blev också liggande bortglömda som Ördalshistorien—dock ej lika länge—Ingrid fann dem och tryckte dem senare i bokform (Thorstenson, 1955 [2004]). Språk och släktforskning var områden som också engagerade honom. Intresset för konst behöll han genom livet.

Under tiden som Gunnar arbetade vid järnvägen tog han sig också tillbaka under semestertid och helger till sina älskade Dalsländska hemtrakter. I 1928 byggde han en liten torpstuga i Trakten intill den nya järnvägsbanan som hade byggts längs Dalslands Kanal utmed sjön Råvarpen. I 1936 köpte han ett lite större lantställe söderut vid Råvarpen på Strömsberg vid Buterud sluss.

Som pensionärer bodde makarna sommarhalvåret på detta älskade lantställe. Hembygds känsla, natur, och skaparlust gav honom där livslust. Där blev det odlade och bevarade av frukt och grönsaker som i det enkla och idealiserade bondelivet han hade

tidigare sökt i Ördalen med Uno och Ernst. Där i Strömsberg blev också minnena från Skillingmark och Ördalen bevarade genom alla åren.

Gunnar dog i Göteborg 1971. Det gamla Thorstensonska familjehemmet i Åmål, hemmet där allting sparades, även denna Ördalshistorien, blev på tidiga 1990-talet bevarat som ett historiskt kultur- och industrimuseum—C.W. Thorstensons Mekaniska Verkstad Museum.

Strömsberg ägs nu och vårdas av Gunvors barn Anders och Erik Rhodin, bosatta i USA. Gunnars ande lever kvar där bland blommorna, äppelträden, hallonlanden, grusgångarna, och den idylliska naturen han skapade och vårdade med flitigt arbete, tålamod och ömhet.

Ördalen och dess folk och jordbruk försvann sedan genom åren. Där finns nu kvar bara ödeställen och gammal åkermark igenvuxen med skog. En liten grusväg tar sig nu fram genom dalen och förbinder Örtjärnet med Fjällsjön. Den lilla stugan där Gunnar, Ernst, och Uno bodde finns häpnadsväckande nog kvar, bevarad som en kulturlämning. Nolare stugan, där mor Kersti och hennes dotter Stava bodde, är nu helt borta förutom ruiner och en kulturlämningstavla som berättar att där bodde Gustava Karlsdotter på gården Norra Ördalen. Huset där värdfolket bodde finns också kvar men verkar nu öde och gården igenvuxen. Där bodde sommaren 1916 Kal (Karl Nilsson, född 1865) och hans fru Marja (Maria Eriksdotter, född 1865) och deras 7-åriga son Sven (Sven Olov Karlsson, född 13 oktober 1908) och Kals bror Annesch (Anders Nilsson). Marja dog 1926, Kal dog 1927, och Sven utflyttade 1929 till Stora Kil och sedan till Göteborg där han blev erkänd fotograf.

Med tiden växte dalens åkrar igen och folket dog eller flyttade till mindre avlägsna platser, medan Ördalen sakta återvände till det naturlandskap som rådde där i århundraden innan människornas och kulturens ankomst....

Epilog

Åter till Ördalen

Ingrid Thorstenson Froste

Det är dagen efter midsommar 2007. Anders och Carol möter mig vid Karlstad bussterminal. Färden går nu vidare med bil mot Arvika. Här intar vi en god vållagad lunch på ett gästgiveri, men snart fortsätter vi färden. Vi låter blicken glida över det värmländska landskapet, allt medan vi närmar oss Skillingsfors.

Anders har varit här några dagar tidigare och rekognoserat terrängen och berättar:

“Här någonstans har kanske Love Almqvists stuga legat. Här förefaller det vara grundstenar—men det kan också ha varit här.”

Vi går närmare forsen, där vattnet förmodligen är mer reglerat nu än då—1916.

“Titta, här står några vinbärsbuskar—kanske från den tiden.”

Vi ser oss omkring, på kyrkan och övrig bebyggelse, ser ett vackert beläget äldreboende—kanske finns det någon där inne med minnen från Ördalen?

Vi far vidare. Alldeles intill Örtjärnet viker vi av från stora vägen, passerar en vackert belägen gård och följer den lilla skogsväg som nu går genom Ördalen. Vi far i vad man kallade djupaste sänkan. Någon öppen dal är här inte längre. Granskogen växer tät ända fram till vägkanten. Här och där kan man dock urskilja diken från gammal åkerbruksmark.

“Titta där uppe, mellan granarna kan ni skymta en husgavel,” säger Anders, “men först ska vi till ‘morfars’ stuga.”

Och strax, mycket riktigt, där på höger hand ligger faktiskt en liten, liten stuga. Vi parkerar bilen och går uppför ängsbacken—kan detta vara ängen, som en gång framburit 60-talet blommande örter?

Där står den då, den lilla stugan, som en gång hyste tre unga män fyllda av naturkänsla och upptäckarglädje.

Stugan där Gunnar, Ernst, och Uno bodde sommaren 1916 (se sida 25). Skorstenen och spisen är borta, taket och fönstren är nya. Foto Anders Rhodin, 2007.

Men, var det rätt stuga?

“Titta här på stockarna, ser du kvistarna, dem ser du också på fotot,” säger Anders.

Vi går in. En emaljerad kaffekittel ligger i förstugan. Det var dock inte Ernsts “trebente Petter”. Stugan saknar golv.

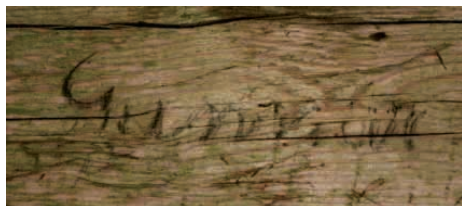
“Hade de kanske inte golv?” undrar Anders.

“Jo, pappa skriver ju att golvet var täckt av grönt, helgen till ära.”

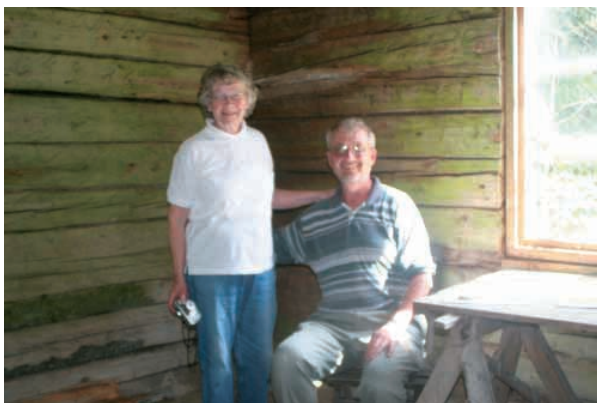
“Titta här på denna stocken, ovanför där sängen stått—där står det ‘Gunnar’. Kan det vara morfar?”

“Ja, det kan det, det är likt pappas handstil.”

Vi letar efter Ernsts och Unos namn, men finner dem icke.

Gunnars signatur på väggen bland många andra signaturer genom åren. Jämför med Gunnars signatur på Ördalshistoriens omslag (sida 9). Foto Anders Rhodin.

Ingrid Thorstenson Froste och Anders Rhodin, midsommar 2007, på upptäcksfärd till Ördalen, efter att ha funnit den öde lilla stugan där Ördals-vistelsen ägde rum i 1916. Kortet är tagit vid samma fönsteröppning och hörnvägg som fotot tagit på Gunnar, Uno, och Ernst i 1916 (se sida 43). Foto Carol A. Conroy.

Här vid ett bord vid fönstret har alltså Ernst suttit och studerat grekiska och på golvet har Uno och pappa skapat 'konstverk' allt medan brasan brunnit i öppna spisen. Spisen av gråsten är nu borta, men där ute bakom stugväggen står spjället.

“Hoppas det får stå kvar.”

På en liten anslagstavla, strax intill stugan, kan man läsa att platsen är kulturminne och fridlyst. Här har varit torpställe och en gång bebott—vad skulle icke dessa människor ha kunnat berätta.

Skogen har trängt sig närmare inpå husen. Källarhuset har rasat, men rester skymtar fram mellan träd och buskar. Där nedanför rinner bäcken. Lite vatten porlar sakta fram.

Vi går tillbaka och över på andra sidan vägen. Även här har naturen tagit tillbaka marken. Ett gammalt uthus har tjänat ut. Huset tycks suckande ha fallit ihop. Stockarna ligger murknade över varandra. Även här nedanför letar en bäck sig fram.

Vi kör vidare till Fjällsjön, stannar vid sjöstranden och ser oss omkring.

“Det kanske är här uppe på östsidan, som morfar stått och blåst näverlur—det motiv Uno fotograferat.” [omslaget]

“Titta, det bubblar i vattnet,” säger Anders.

Carol Conroy och Ingrid Thorstenson Froste undersöker en vacker och välbyggd övergiven gammal källare på värdfolkets gård i Ördalen. Foto Anders Rhodin, 2007.

Det är en stämning av mystik över Fjällsjön. Tanken att komma ut på sjön känns lockande, men vi vänder tillbaka ner i dalen.

“Nu går vi upp till huset där värdfolket bodde,“ föreslår Anders.

Marken är full av örter. Det första som möter vår blick är en källare—

“Men titta så fint de murat! Men, har ni sett så vackert?”

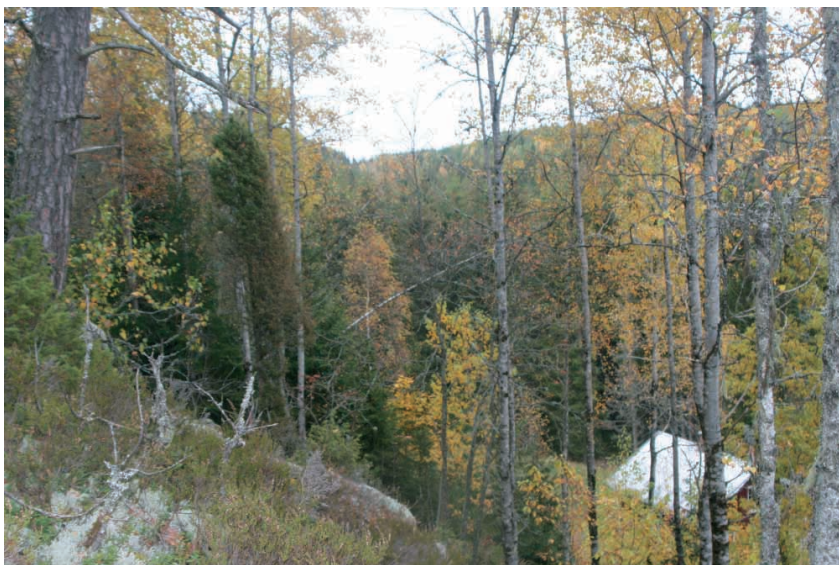
Hur kunde de mura så fint och tekniskt hållbart med

natursten? Undrar hur gamla källarna är. Hoppas att någon hugger bort träd och buskar omkring så de inte förstörs. Det är ju verkligen kulturhistoria.

Källaren fotograferas. En gammal järnkamin från Gefle gjuteri ligger på backen strax intill. Också den en bit historia.

Järnkamin från Gefle på värdfolkets gård i Ördalen. Foto Anders Rhodin, 2007.

Utsikt mot nordost från ovanför Ördalen med precis samma utsikt som 1916 fotot på sida 22. Under slutningen ligger gården där värdfolket bodde. Dalen är nu helt fylld med skog, och Gunnars lilla stuga syns inte. Foto Anders Rhodin, 2007.

Så kommer vi fram till själva boningshuset, som fortfarande förefaller att nyttjas. Här har säkert varit fint en gång, och här utanför har de omskrivna Kal och Annesch suttit och sett ut över dalen och berättat historier från då flydda dagar.

Anders går före oss.

“Här har härbrena legat och här har Uno stått när han fotograferade.” [se foto på sida 24]

Allt medan vi lever oss in i den förgångna tiden vandrar vi vidare över den historiefyllda marken.

Men klockan går i vår civiliserade tillvaro: vi har en tid att passa i Åmål och vårt korta besök i Ördalen är tillända.

Jag känner mig så berikad och tacksam att Anders velat ta sin gamla moster med på denna resa. Ännu en sak hade Anders tänkt på. Han hade tagit reda på en del personer som kunde tänkas känna till Ördalen och gav mig namn och telefon nummer. Medan Anders och Carol vände åter till USA, hade jag givande telefonsamtal med bland andra Marianne Olsson, som växt upp i Södra Ördalen.

Hembygdsgården i Bön, Skillingmark; framsidan av huvudhuset. Foto Anders Rhodin, 2007. [Se sida 15 för foton från 1916 på fram- och baksidan av gården.]

Hon hade mycket intressant att berätta. Jag fick reda på att den gamla gården fotograferad på sida 15 har blivit Hembygdsgård och det sägs att där spökar. Det gör gården extra attraktiv. Den gamla dansbanan, ja, den hade placerats i en så stenig och eländig terräng att ingen ville vara där. Så fick jag också höra att lille blyge Sven på fotot på sida 24 blivit erkänd duktig fotograf—Sven O. Karlsson i Göteborg. Kanske var det barndomsmötet med Uno Åhrén som väckt hans fotointresse?

Mycket mer finns förmodligen att berätta om Ördalen—och vi lyssnar gärna.

Anteckningar

Förtydligande anteckningar samt förklaringar av en del äldre och kanske ovanligare ord (särskilt från en nutidas svensk-amerikansk synpunkt).

1. andtiden = den hektiska skördetiden.
2. 3 mil = färden var 30 km cykelväg från Charlottenberg, Gunnars startpunkt, till Skillingsfors.
3. traktering = underhållning och övrig undfägnad.
4. fejas = rensas, städas.
5. skogsrån, sjörån = skogsnymf, sjönymf, eller liknande sagofigurer.
6. sönnom sätra = söder om Fjällsjösätra, öde fäbod vid Fjällsjön.
7. Skotterud och Magnor = samhällen i Norge alldeles norr om Skillingsfors.
8. naute, nauten = fornnordiskt ord (*nôut*) för nötkreatur; att platsen kallades 'helvete' berodde på att banan flyttats till en oländig stenig 'håla' där man knappt kunde gå.
9. Carl Jonas Lovis (Love) Almqvist [1793–1866], berömd författare och diktare, bodde i Skillingmark 1824–26. Han bodde först i ett hus i Skillingsfors bruk (som beskrivs här) och flyttade sen åt sydost till en liten stuga han byggde i Gravsund, Köla, väster om Åmotfors (se Starbäck, 1886, och Sandberg, 1911).
10. Sandberg (1911) berättade i Turistföreningens Årsskrift 1911 om Skillingsfors huset och visade fotografiet samt ett från den kammare som Almqvist använde.
11. Malmgren (1963) beskrev alla ägare av Skillingfors bruk genom åren, samt delandet av bruket efter Almqvists tid.
12. Nordström (1916) beskrev hur huset i 1916 hotades av total förstörelse.
13. En liknande historia om Almqvist berättades av Sandberg (1911, s. 97).

14. ciceron = vägvisare (Cicero, den grekiske filosofen).
15. benranglet = skelettet.
16. anammades = godtogs.
17. finnpörte = liten finsk timmerbyggnad.
18. sprint och ketting = bult och kedja för timmersläpning.
19. nolare = nordligare = norra.
20. Sandberg (1911, s. 102–104) omtalade Ördalen från hans vandring 1908 och skrev: "Här i denna undangömda dal, med rätt vackra åkertegar, bo endast ett par hushåll, bestående af sju personer, hvilka både vinter och sommar äro mycket isolerade från den öfriga världen."
21. sinar = upphör att flöda.
22. prålände = överdrivna, färgstarka.
23. frossat = ätit i övermått.
24. falna = slockna ner.
25. sommarfjuset = sommar ladugård.
26. ham = bete för kreatur.
27. kläggen = stora flygande bitande insekter.
28. klarad = för att göra det kokta grumliga kaffet klart använde man klarmedel, som fanns att köpa i butik, men man kunde också använda torkat ål- eller fiskskinn som klipptes i små bitar.
29. fryntlig = gladlynt.
30. trugande = påtvingande.
31. hökbot = hökboet.
32. sätra = säter, en fäbod. Stället kallas nu Fjällsjösätern.
33. Näverlurar fanns ännu i området—se foton på omslaget och sida 35.
34. ratat = kasserat.
35. Möjligtvis en näverlur eller bockhorn.
36. trugas = övertalas.
37. undfägnad = traktering, underhållning.
38. "det minsta barn få tala med oss" = gammalt talesätt.
39. masur = masurbjörk = vårtbjörk.
40. pockande = pådrivande, krävande.
41. lunnade = drog timmer.

42. ell = eld.
43. sällar = busar.
44. näcken = vatten-nymf eller liknande sagofigur.
45. Fogelåsen kallas nu Fågelåsen.
46. Bryelsebäcken, som rinner från Edsmossen ner till Edstjärnet.
47. ras = vild lek.
48. Kull = Nils Kull [1840–1934], berömd spelman från Skillingmark, omtalades av Sandberg (1911, s. 104) i Turistförenings Årsskrift, samt av Nilsson (2006).
49. vejande = vädjande = väckande glada känslor.
50. nödtorftiga = den enklaste maten för att hålla nöden borta.
51. sinekur = utan bekymmer.
52. ans = omsorg.
53. vankades = väntades.
54. bannor = kraftiga förebråelser.

Litteratur

- MALMGREN, H. 1963. Skillingmarks socken. I: Erixon, S. (Red.). Sveriges bebyggelse. Historik om Skillingmark. Värmlandsrötter [<http://www.genealogi.se/varmland/varmland/s-skillingsmark-historik.htm>].
- NILSSON, G.K. 2006. Fyra bröder Bryntesson från Skillingmark 1873. VärmlandsAnor Nr. 2006:1 [http://www.genealogi.se/varmland/va/artikel2006_1.htm].
- NORDSTRÖM, E.B. [BANSAL]. 1916. En skaldeböning som förtjänar räddas ur glömskan. Gården i Skillingsfors, där Love Almqvist lefde sitt bondeliv, hotas med total förstörelse. Svenska Dagbladet 24 sept 1916 [<http://runeberg.org/samlaren/1917/0277.html>].
- RUDBERG, E. 1981. Uno Åhrén: en föregångsman inom 1900-talets arkitektur och samhällsplanering. Stockholm: Almqvist och Wiksells Förlag.
- SANDBERG, H. 1911. Skillingsfors och Skillingmarksdalen i Värmland: några intryck sommaren 1908. Svenska Turistföreningens Årsskrift 1911. Stockholm: Wahlström & Widstrand, s. 91-106.
- STARBÄCK, C.G. 1886. Berättelser ur svenska historien. Tionde Bandet. Carl XIII. Carl XIV. s. 476-477. [<http://runeberg.org/sverhist/10/0498.html>].
- THORSTENSON, G. 1955 [2004]. Barndomsminnen från Edsleskog och Tösse, Sekelskiftet 18–1900-talet. Mellerud: Niklassons Tryckeri, 61 sidor.